

У С Э М

Төлзөш иканә ләкшй, полжиткй
экономикй дә сйлнй литъэратуран
Кырык Мары журнал.

2. И Б

КИНДЫ ВЭРЦ КЫРЭДАЛМАШ — СОЦИАЛИЗМ ВЭРЦ КЫРЭДАЛМАШ (Льэнин)

Мәнмән пайдана бйшнэгүцинә-
ок — колхозвләштй вик төр пә-
шәлбймйнәгыц, государствы-
лан нэрәл обәзатъэльствывләм
ситәрән мимәшгыц, шачыш
ләктйш когоэмдймәшгыц ләк-
тәш.

Кого шачыш ләктйшйжәт
вэрэмәштй погымыдон, шолы-
вләгыц — йалахайвләгыц, ку-
лак тышмангыц пэрэгән шок-
тымыдон вэлә колхозвләлән
кого пользым пуэн кәрдәш.

Большевиквләлә цат пәшә
дисциплинйм кычән вэлә ша-
чыш ләктйшнәм ньима йак-
дыдзон погән шоктәнә.

ИЙУНЬ 1933 № 6 (41)

В у й л ы м а ш .

АНЦЫЛ СТАТЬА	1933 ийшлык сода хозайства налог СССР-н лу и ыамашыжы—Совет сав влан лу и шумбелла ылымаш	
ПЭРШУТ П.	Шим каваштан	7
БОРИС ГАЛЫН	Сталинградски трактор заводыштыш эдемвлэ	8
ШАДТ БУЛАТ	У пашалан у мыры	21
ПЭРШУТ П.	Йыл мычкы	22
Н. П. СЭДОВ	Кускан Раман	23
ПЭРШУТ П.	У мыры	26
ПЭРШУТ П.	Ыржа	27
ВАС. ПАТЫР	Овдоть (романын лаштык)	—
Н. ДОВРОВОЛЬСКИ, В КОЖЭВНИКОВ	Цэвэр сад	33
И. И. МИЧУРИН	Колхоз тьэтьавалан шанэн кэлэсымашэм	36

7281 | Мар. Ж.
4 | | 1-4

У СЭМ

■ ТЫЛЗЭШ ИК КАНА ЛАКШЫ, ПОЛИТИКЫ
■ ЭКОНОМИКЫ ДА СЫНЛЫ ЛИТЭРАТУРАН
■ КЫРЫК МАРЫ ЖУРНАЛ

ЛАКТАШ ТЫНГАЛЫН ГЫНЬ,
КЫМ ИШКЫ КЭН

ИЙУНЬ

1933 И № 6 (41)

1933 ийшлык сола хозайства налог гишан

Налог нэлмаш политикыжыдон Совет власть социализм стройыма-шым шара, виандара, ала дон солаштыш труйышывлан культуран-хозайстван ылым сэмбштэм йонатэн анча.

1933 ийшлык сола хозайства налог гишан СССР ЦИК дон Совнаркомын поставовланыи төвө тэнгэ ылым пишок раскыдын анчыкта.

Ти налог дон погым окса *цилагэ вярйиштэйи бүүдэтвлэйшкэй кэй, сальсовет кымдыкэш погым налогжы 20 проц. гыц чыддын агыл төрок тэй сальсоветын бүүдэтэйшкэй кэй.* Тиды мам анчыкта? Төвө мам: налог оксажы цилагэ вярйшкок культурым да хозайствам стройымашкы кэй.

Буржуазим государстввлэштэй налогвлэм труйыш халыкым тэмдэш, тидым эксплуатируйаш влэ погат. Прольетар революци йактэ мәнмән сандалыкыштат сэдок ылын.

Советвлән сандалыкыштэй налогвлэйжым труйышывлән кералэш, ибннн властым цаткыдэмдймашкы, классдымы обществым стройымашкы погат. Тидым бндэ цила труйышыжок, ровочыйжы, хрэсәнжэй раскыдынок ужыт, шижйт.

Кугижән годшы школ дон тымөншывлән шотым нэлшаш гынь, аль вйц и анзыцрак ылмыжымат нэлшаш гыньбат, кызыштэй шотдон—мазар кызыйт улыдон төрөштараи лиэш ма! Мазары, магань заводвлэм, фабриквлэм ма стройән шоктәннэ, цила труйышжок бндэ ужэш. Мазар машина кызыйт солашты лин, сола хозайствашкына кыцэлэ электросла пырәи шов тидым цила хрэсәнжок бндэ ужэш. Совет сандалык кымдыкэш электрородын металл ваштырвлэм йырвашок шывшын шоктымы-

нам тиды соок ужэш. Машина-трактыр станцивлән шот шукэмбжым соок тиды ужэш. Ик кэчы кытышток тамазар лу машина-трактыр станцивлэм лыктын кердшы завод-гигантвлэ гишан тиды палэ. Тидын сынзэ вйлнок угыц стройымы йажо корнывлэ, кывэрвлэ киат. Пэрви вэрблуддон да тошты годшы арба дон каштымы вэрвлэ гач бндэ шуку тйжэм километр кыташ кыртны корнывлэм вктарән колтәннэ—тидымат цилаң ужыт. Кышкы налог оксана кэй ужын кердшывлэйжэй тидым ашкыл кытышток манмыла ужын кердыт.

Цила халык доход гыц мазар оксам правитьельствы сола хозайствашкы пиштән миэ, сола хозайства налог окса дорыц тиды пиш кого окса лиэш. 1933 и мычкок сола хозайствашкы 2.148 мыльон тәнгэ төрок пиштйми лиэш. Тидынгыц пасна вэт эчэ трактыр заводвлэм, хими пышкыдэмдыш йамдылбйми заводвлэм, пиш кого гигант Ростсальмаш заводым да эчэ молывлэмат стройән шалгәнэ. Ти стройшашвлэйшкы пиштйм оксажы сола хозайствашкок пиштйми агыл ма?

Төнэш ийшлык сола хозайства налогат социализмән сола хозайствам пақыла цаткыдэмдэш палша—сэдынэ бйштйми. Иктынгыцат анзыц кого льготвлэм вольык урдым пашалән пуат. Колхозвлән да колхозныквлән урдым вольыкыштылан, 1932 и гыц шукурак лишй—угыц нэлми, куштән лыкмы пасна труйышы хрэсән хозайстваштыш вольыккан ныммагань налогат шйидйми ак ли. Кыды колхозвлэштэй вольык урдымы товарный фермывлэ улы, вольык качкышлан ныны йори вярйи йашнән удат. Ти фермылән вольык качкыш нэлми вэр

кымдык гыц налог вовсөөк нэлмй ак ли. Тэнгэ бштымбн кэрэлжй төрок кайеш. Вольык урдымаш пашам ма цилл сэмбнй төрләнә, шәрәнә.

Кого льготывләм эчә тэхничэски дон спэциальны культурвлән пумы.

Сақыр-ушман шбндбм вәрвләм колхозвләштәт, пасна труйышы хрәсән хозайствавләштәт налог шотлымашкы ак нэләп. Кәнадо, кәндырь, рами, канатнык, йуг вәл кыңыә, лыуфа үдымбй вәргыцәт налог нэлмй ак ли. У районвләштй (Украинбшты, Сәвәр вәл Кавказышты, Крымшты, Дагестанышты, Астбргән районышты) хлопых үдым вәрвләгыцәт налог ак нэләт. Молы вәрә хлопык үдым вәрвләштәт налогым льготан условидон шбндәт. Молы тэхничэски культурвләнәт льготы пумы.

Октябр рэволюци бштым годшән айыртөмбнжок ти пач ивлә мычкы тэхничэски культурвләм шәрән, куштән шоктымынадон ма когон анзылтән кәшнә. Кызбйт куштымы кыды культурвлә гишәнжй кугижән годшы Российбшты шанашат лүдбт ылын. Тэнгэ гыңыәт, тэхничэски культурвлән ләктышбшты когон кушкын мишбй индустриләннә сырйом кэрәлбйн ситәрән ак шоктәп—сырйо йәмдблбшбй производствы пачәш кодәш. Сәдбндон эртбш и годшывләләок 1933 иәшлык сола хозайстван налог закон сэмбнйәт ти культурвләм шәрәш бштымбй.

Сәльхозналог закон лыкмы годшән ти закон дон соок колхозвлән организациштым дә хозайстваштым пинбдәмдәш бштән мимбй. Колхозвлән льготвләм соок пумы ылы. Тәнәш иәшлык налог законат сәдбмок бштән шоктынәжбй. Колхозвләнәт ти налогым дрифэрәнцидон шбндәт. *Шачыш ләктыш лүктәлмәш план ситәрбшй колхозвлән бшкә пашәштыштым йажаракын организуән шоктышывләм айыртөмбнжок ончалмы лиәш.* Налог гишән СССР ЦИК дон Совнаркомын лыкмы постановләнбшты 10-шы пунктшы тэнгә кәләсә:

„Анзыц кәшбй колхозвлә гыц, шачыш ләктыш лүктәлмәш планым лачокок ситәрән аль утыдон бштән шоктышывләгыц, учот дон шот видбмәшбй пишок йажон шбндән шоктышывлә гыц, шотлән лыкмы нало-

гыштым 25 проц. йактә чбдәмдән нэлмбй лиәш.“

Тәнә валтым оксам тбй колхозшоко йори фондышкы кодат, тбй фонд вара сәк йажо бригадывлән, сәк йажо пасна колхознык-ударныквлән, шачыш ләктышбшым лүктәлмәш пыт палшышывлән, учот дон шот видбмәшбй сәк йажон шбндбшбйвлән прәми пумаикы колталтәш“.

План гыц утын үдым вәрлән нымагань налогат ак шбндәт.

Бндә бшкәок ужына—совәт госу-дарствы кидбшты налог погымаш шачыш ләктышбмәт, ныр пашә видбм йөнбмәт, пашә качествымат когон йажозмдәш палша, пишок когон вктәрбл кәрдәш. Прольетар госу-дарствын интәрәсбй (кэрәлжй) налог тұлбшбй интәрәсвләдон (кэрәлдон) иктбш толыт. Манмән налогвлән, сола хозайства налогоынат тәвә тэгәнә айыртышвләштй цилә колхозныквләнәнок раскыдын кайшашлык ылыт. Сәльхозналог закон лыкмы паштәк ти гишән солашты труйыш халык лошты когонжок шайышт пумыла.

Сәльхозналог законышты колхоз торгәйбмәшбмәт вктәрәш бштымбй. Колхоз пазарвләштй, ларьоквләштй моло колхозвлән сола хозайства продуктвләм выжалымы доход оксам налог шотлан ак пиштәп. Сәдбләнәнок пасна колхозныквлән бшкә продукциштым выжалым доход гыц налог нэлмбй ак ли. Бшкә турәш блбшбй хрәсәнвлән сола хозайства продукты выжалым доходгыц пазар ак сэмбнй шотлән налог нэлмбй лиәш. Ти „доходым налог шотлымашкы ти хозайстван цилә молы доходшы гыц (сола хозайства гыц, муләндбй пашә гыц паснашыгыц моло) 30 проц. когоракын шбндәш акли“.

Ти кок пач и лошты сола хозайства продуктвләдон колхоз торгәйбмәш со шарлә, блбж мил. Колхоз пазарвлә кызбйт цилә вәрәок ылыт. Ти пазарвләштй бшкә турәш блбшбй хрәсәнвләәт бшкә продукциштым выжалыкалат. Сәкрәт агыл манаш лиәш, кыды тидбвләштй ти колхоз пазарвләштй спэкулируйаш цацат, нәлбйт дә эчә анәш выжалат. Спэкуляци ваштарәш ма—пытөк кбрәдәлбннә, кбрәдәләш тбңәлнә. Сәль-

Озналог закон сэмбшь соок тэнэ спекулируйышы хозайствавлалан паса налог шындымь лиэш. Тэгэнь хозайствавлам кулак хозайстваэш шотлат, налогымат индивидуально шындат.

Удышашлык планым йори сотарымлаок ситарьдымь дэ государствы закон тэргым сэмбнь бштэн шоктыдым хозайствавлагыцат лачнэзэр хозайствывааок агылэп гынь, тэнгалэнок индивидуально налог илмь лиэш.

Прольэтар государствын сельхозналог законжат класс йых ылыжы сэмбнь строймы. Ти закон нэзэр хозайствавлалан пула льготым бшта. Солаштыш налог комиссивла тэнгалэ пасна нэзэр хозайствавлагыц цила налог хала аль лаштыкшым ваалтэн шуэн кэрдьт. Тэнэ бштэм лошток законны пьсы нэржы викок кулак хозайствавла ваштарэш вьктэрэн шындымь. Ма кулаквлан класс на-

машыштым йамдэна, кыды районвлашты кулак хозайствавла эчэ ылыт, нбнбм „лачок лакшы доходштыдон индивидуально порадкадон, нормьдон агыла тулыктымла“.

1933 иашлык сельхозналог закон цилаан палаш пэцатэн лыкмы. Партьми дэ советвлан организацивлэ пьтэриш цэротэшок ти законым полтыкэн коргыцшым, налог нормьжым, налог тулым сроквлэжым цила колхозвлэанок, цила хрэсэньвлэанок палдыртэн шоктышты. Сэды гишан ынгылдарэн палдыртым пашам кэралын эртэрымла. Налогым шындым сроквлэжш цилагэ погэн шокташ кэлэш. Налог тулымь пьтэриш срокшы 1-ш сентьавьрын лиэш, ти вэрэмээш малэнна кужын мывштэок цила йамдалалт шоктымла.

(27 май кэчаш „Правда“ газетин анзыл статыйажы).

СССР-н лу и ылмашыжы—Совет сандалык халыквлан лу и шумбэллэ билымаш.

Лу и бнде эртэн кэш, Совет саядалыкна бшкэ коргыштыжы бэлотгардэйдывлан контрэволюци силам шавыктэн шуш, бшкэ тьэриторижыгыц вэскид интьэрвэнт полкывлам шанэртэн лыкты, вара империалист вырсы пацтэкшы шушырвлэм тэрлэш тыгальы, цила бшкэ улы силажым хозайства строймашкы дэобороналан йамдылымашкы пиштэ.

Вырсы пацтэк кого пыжаалтмаш кодын—выльма кодшы ыырвлэ, шагалашы заводвлэ, шалдыргэн шошы производствы сила, мэрцэн пьтышы хозайства рэсурсвлэ тэвэ мам вырсывлэ эртэн кодэвь. Тэгэнь положэнышты Совет республиквлэ пасна пасна йлэн бшкэ хозайстваштым тэрлэтэн шоктэн ак кэрдтэп ылын, сэдындон нбнблэн иктыш ушнаш вэрэштэн.

Вырсы пацтэк маждународный положэныжэат бшкэ сэмэш шынзын шоктыдэ ылын, эчэ у интьэрвэнцигыц, угыц вырсыдон толмашгыц аудмьла ылын. Сэдындон цила совет республиквлэан капиталист ваштарэш ик фронтым бштэш кэрал

лин, ик сойузын государствышкы ушнэн кэмькы улы силаштым совет сандалык пэрэгымашкы пиштэш кэраллин—тэнэ ик сойузыш ушнаш тыгальшы положэныжэок тэргэн, Совет власть бшкэ йых ло природьжыдон интэрнационалан ылэшэт, совет республиквлаштыш халыквлэм ик сойузын государствышкы ушнаш шывшын.

Сэдындон пэрвиш Россия империин кымдыкэш окраинвлаштэат моло совет власть бштэмькы, Украиньшты, Белоруссияшты, Азербайджаньшты, Грузияшты, Армэнышты, моло в а р э ш а т рэволюционный правитьэльствывла Россияштыш советэн социализман федерацидон ик вэрэш ушнаш линьт. 1919 ин йанварынок Украиньн времэный ровочыих р э с а н ь правитьэльствы тэрэок РСФСР дов ушнаш рэшен. Пэцатлым декларациштыжы тэнэ кэлэсымь: „пьтэриш цэротэшокма РСФСР-дон иквэрэш лаш маньна—РСФСР-жы цила мир кымдыкэш лишашлык рэволюцин шачмы вэржы ылэш, цила мир кымдыкэш прольэтар

Ыйрвандымашынычыкшы ылэш.

Белорусси Советвлан 1-ш с'йээд 1919 и тыңалтышын лин, тыдэт тэгөнъ постановлэным ыктын: „РСФСР дон Совет Белорусси лошты федераци свазым бшташ маныннкызыток попаш, сэдылан йори комиссим айыраш. Ти комисижы сйээдгыц айырымы орган анзылны отвэт, ственный лижы“.

1920 и тыңалтышын Азербайджаныштыш Войенно-революционный комитыэт Совет Россиялан тэгэ сирэн кэлэсэн: „Икварэш пырышты вэскидвалан да бшкымнан контрреволюци бандывлэ ваштарэш бшкэ силнадон сьнгэн шалгэн ана кэрдтэт, Военно-революц. комитыэт Совет Россия Совет правительствы дон шумбэллэ ушнаш манэнш, цилэ мирыштыш империализмдон икварэш кырэдэл шалгаш үжэш“.

Грузи сандалыкыштат меньшевик вуйлаалтымашэш ровочый дон хрэсань массы лошты шьдыб погынымы сэмьнь, труйыш грузинвааэт со РСФСР вьлакы анчаш тыңалыныт. Тыдын дон иктыш ушнэн вэлэ капиталист эксплоатацигыц ытлаалаш шанэныт. Меньшевик правительством Грузиштыш ровочый дон хрэсаньвлэ поктын колтымыкы да Совет власть бштымыкы, Совет Грузин правительствы тыцамок, 1921 ин май тылзын РСФСР-дон ушнымаш договорым сирэн. Тэгөнъ договорымок Армэньдон РСФСР лошты 1921 ин сентябр тылзын бштэныт.

Тигэлэ национальный советан социализман республик правительствыввлэ РСФСР правительствылан икварэш шумбэлэ ушнаш манын кэлэсымштыдон иктым анчыктэныт: пэрвиш Россия империштыш пьзырныкэш урдымы национальностьвлэ Россия прольетариатын революци сэмэн кэрдтмашыжым раскыдынок аэлэн шоныт. Нинь палэн шоныт — цилэ национальностын труйышвлэ икварэш кырэдэлэн вэлэ капиталист пьнырныкыгыц ытлаалт кэрдьт. Сандалык коргыштына капиталист классвлэ азэн тэрваным сэмьнь, интэрвентвлан тэмдэн пырым сэмьнь, национальный советан республиквлэ со цатрак аалоштышты лишэммалт миэнытбелогвардейцыввлэ дон интэр

вентвлэ ваштарэш кырэдэлмаштат, хозайства паша видымаштат цатыракын икварэш кырэдэлэш шагалыныт. 1922 и пьтымашэш национальный республиквлэ лоштыш шумбэллэ ровотайэн бьлымаш йажонк цаткыдэм шон, сэдьндон нынбьлан цилэлан ик сойузан государственшыкы ушнэн кэш пишок кэрэл лин.

РСФСР-н, УССР-н, БССР-нда ЗСФСР-н (Грузи, Азербайджан, Армэньи) халыквлан шанымьдон ти республик правительствыввлэ 1922 ин 30 дьэкабырын лоштышты икварэш ушналтмы договорым сирэн йарыктэныт — ик сойузан государством, СССР-ым бштэныт. Ти договор бштымыкы прольетарын икуэш государствы — Советан социализман Республик ушэм тыңалалтын.

СССР бштым годым совет республик халыквлэ тэгөнъ задачлэм шьндэныт: икуэшитым государстнышты цилэ национальностьвлан труйыш массы пашалымдон прольетариат вьктарымдон СССР коргышкы пырышы народвлэ интэрвэнци мимашгыцат пэрэгалтыт, сандалык коргы хозайствамат лүкталыт, национальный сэмэн культур кушмашымат ирыкын шарэн шоктат.

СССР бштымыкы 10 и мыккы СССР Ушэм халыквлан шанымьшты бштэлт шо, уанымашышты вькок тэрэш лакты.

СССР — тидь ик нэрэк праваан народвлан бшкэ ирыкан ушнымаш ылэш; 1917 ин октябрь тылзынок эчэ икварэш шумбэллэ бьлымаш тыңалалты, 1917 ин дьэкабр тылзынок эчэ В. И. Лэнын дон И. В. Сталинын сирьмы Россия халыквлан права Декларациэш вашт тэр Лэнински национальн. политикы бьлымашкы пырталт мия.

Тэгэ халыквлан тыр бьлымаштыш ньэгьцывлэжы тэгэньвлэ ылыт: 1) Россия халыквлэ лошты ик тэр да суверэнность¹⁾ ылмаш улы; 2) Россия халыквлэ бшкэ ирыкыштыдон паснаат лин кэрдьт, лач совсэмок пасна государственшыкы айырлалт лактын кэрдьт; 3) национальностьвлэ лошты

¹⁾ Суверэнность бшкэ государствыдон пасна бьлымаш, иктын кид лывалнайт ылытамаш.

ылашы цилә йиш төрсёр ыламаш, рәлиги шотдон дә национальность сәмән привиләгивлә викок вашталтән шумы дә йамдымы ылыт; 4) халык шотшыдон чыдырак национальностьвләән ирйкын кушкын миәш Совет власть соок иктөр палшән шалга.

Ләнһи аждәмбәлә каждый национальностылан культурдонат, экономикбидонат бшкә ирйкдон кушкын кузашышты воля пумы, ти лу и мычкы народвлә лоштыш шүмбәллә ылымәш со пинбидәм миән, цаткыдәмәлт шон. Кйзбйтшбй вәрәмәш ССР Ушәмбшкбй эчә 3 сойузны й рәспубликвлә пырәнбйт: Узбәк дон Туркмәнвлән 1925 и годшән, Таджиквлән 1929 и годшән. 1920 инок лишбй народ рәспубликвлә—Бухара дон Хорәзм—вәс пачаш покшал Азин совет рәспублик систембшкбй ушналт пырәнбйт.

Ти ивлә мычкы автономи рәспублик 19 йактә лин шоныт, автономи областывлә 17 лин. Шотдон чыдырак национальностывләм аңчән шокташ манын кого пәшә бштән шоктымы: ти ивлә мычкы 10 национальнбй округвләм, 250 национальнбй районым, 5300 национальнбй сола советвләм бштбймбй.

Пиш шуку национальностынан мән мән сәндәләкбштынә 1926 ин бштбймбй пәрәпись дорыц циләжә 180 халык йиш (народность) блә, ти шотыш ыжы 1 мбйонгыц шукурак эдәмән 14 национальносты улы, 100 тбйжәм эдәмббц шукурак эдәмән 42 национальносты ыләш. Тәвә ти национальностывлә кйзбйт цилән бшкә национальнбй государты цымырышты ылыт. Тиды ма ыләш? Тәнгә манмыла—йишән йиш национальностынан труйыш массывлә бшкә йблмбштыбдон, национальнбй культур сәмбштыбдон кушкын миәш ирйкбм нәлыбнбйт.

Социализм обществым стройымашты СССР-и цилә халыквләжок пыт шалгат, культурдон дә экономикбидон аңзылырак ылашы народвлә пачәшрәк кодшы народвләән палшән миәт. Тәвә лач сәдыштыжы мәнмән нацполитыкбй дон капиталиствлән нацполитыкбй лоштыш тбйн айыртышыжы ыләш: тбштәкән экономикбй дон культурыдон аңзылтышы, силанрак нацивлә, пачәш кодшы народ-

вләм рабвләшкбй сәртәт, кылат. Тәвә сәдыбдон вәт СССР көргбштынә труйышывлә лошты шүмбәллә ылымәш (шүмбәллә солидарность) со цаткыдәмок миә, тәвә сәдыбдон капиталын сәндәләквләшты „нацивлә лоштыш шбббй, төрсёр ыламаш, колонбйвләштыш раб ыламаш, шовинбйизм, нацивләм тәмдбймәш, погромвлә, империалиствлән хирләнбймәш (зверства), ырысывлә *)“ соок кушкын миәт.

Лу и бндә әртән, 1922 ин дьэкабр тбйлзбйн РСФСР советвлән сйәздбшты Сталин т. тәнгә кәләсэн:

„Буржуазй демократын мирбшты ма ужна—шуку национальностынан государтывлә пыжлат, аңәш бшкә пасна лаштыквләшбшты шәләнәт (Вәликобританбйм нәлшәш, тбббй аңбәт тагыцә Индыбдон, Йәгипәтдон, Ирландыбдон слайән шокта, әль Польшы ганбым нәлшәш—тбдәт аңбәт тагыцә бшкә бәлоруссвләжбдон, Украинцы, Ньәмцы, Йәврәйвләжбдон слайән шокта), тиштыжы, мәнмән фәдәрациштыжы иктә 30 национальносты нәрбк ушналтыт гбнбәт, тишты вәс сәмббн, бшкә ирйкбн ылашы рәспубликвлә лошты государты свәз цаткыдәммбйм ма соок ужын миәнә, тәнгә бшкә ирйкән национальностывлә со цаграк дә цаграк лишәмбйт, бшкә вуйа ылышбй ик государтышкы ушнат“.

Кйзбйтәт, лу и әртбмыкбй, капитализм лагырыштыш пәшә цуцат йажәмтә. Лу и пәрвишбләок Польшы „пацификацим“ бштән миә, вәс шамакдон маншаш гбнб, бәлоруссвләм, Украинцывләм дә молы национальностывләм костанын пбйтбркәлә, нацивлә лоштыш „тырым“ шбндәш цаца, нацивлән ирбк вәрц кбйрәдәлшбй эдәмвләм, вуйалтышыраквләм тодәш, йамда. Францият пәрвишбләок нацивлә лоштыш тырым „виәндәрә“—Африкыштыш бшкә колонбйвләштыжы тбббн тәмдбймәш ваштарәш халык тәрвәнбйм йбдә соләвләм, эдәм ылым вәрвләм пбббнок йылатән йылатән кода. Англи, Голланды, Йапонь, Амәрикбй государтывләәт лүлббдон, нбима бжәләйббдбймбй

*) СССР бштбймбй годшы дәкларациббц

лүдүктүмөшдөн (тэррордон) вэлэ бшкэ колонивлэштүм колыштарэн урдат, ти колоньи силадон урдымы армивлэштүдөн вэлэ бшкэ государтствылэн ушыкыштым кычэн кэрдүт, шэлэнимөшгүц кычат. Экономикүдонат, тэхникүдонат пачэш кодшы Китэйбим кылатат вэлэ агыл, эчэ империалиствлэ бшкэ лоэш тавыклен пайлат. Йапоньи Манчжурим, Сэвэр Китэйбим нэлэш, вадывэлгүц, Англи палшымдон (Англи войскадон, оксадон) Тибэтат Китай тибдүм кятэ. Боливи дон Парагвай лошты тэрвэништы вырсы империалист Англи дон империалист Амэрику лоштыш вырсы ылэш—ныны колонивлэм кичэлэйт, молы народвлэм рабвлэшкы сартынэштэ.

Бндэ ССР Союзлан лу и шон эртүмөкят, тибштэ, капитализмдин лагырышты пиш кэрэсир кризис тэмдүмдон эчэ когоракын нацивлэм тэмдүмаш лэктэш, нацивлэн цораланымаш (рабство) когоэмэш, колоньи дэ пэколони халыквлэм эчэ когоракын, нима бжэлэйбидэ эксплоативруйэн миат.

Декларациштэ тэнэ кэлэсүмү шамаквлэ— „тиштэ, капитализмдин лагырышты, — нацивлэ лоштыш шибдэ, тэрсир ылмаш, колонивлэштүш раб ылмаш, шовинизм, нацивлэм тэмдүмаш, погрэмвлэ, империалиствлэн хирлэнимаш (зверства) вырсывлэ“ манмэт лачокшымок кого-, ракин лин миат, тэнэ кэлэсүмаш викок тэрэш лэктэ.

Манман сандэбикнэ гишэн декларациштэ тэнэ кэлэсүмү ылы: „тиштэ, социализмдин лагырышты, —иктэ вэсүлэн бнүнүмаш, тыр, нацивлэн ирөк, иктөр ылмаш, халыквлэ лошты тырын блэмаш, цүмбэллэ ровотайымаш“. Ти шамаквлэат викок тэрэш лэктэвэ.

Ти лу и утларак жэбүштэ ССР Союзун труйыш, массывлэ ровочы классын анзылтэн кэмбдон, коммунист парты вктэрымдон хозайствам, культурым стройымаштат, вэскид государтствылэ лоштыш бшкэ положэным пингүдэмдэрымаштат кого анцүлтымашвлэм бштэн шоктэбит.

Социализм стройым пашаштэ Лэньиндин нацполитыкы сэмбнь халыквлэ лошты шумбэллэнэн ровотайымаш цаткыдын кэа, пачэсрэк кодшы халыквлэлэн палшымаш вик тэршүндүмү; экономикү, тэхникү, культуры сэмэн пачэш кодмашвлэм пбтарэн миэнэ. Промышлэнность гигантвлэм стройым вэрвлэм анчалшаш гүнь, халыквлэ лоштыш шумбэллэнэн ровотайымаш пишок раскыдын кайэш: индустриализаци паша цилэ сойуз кымдыкэшок, цилэ сойузнэ дэ автономный республиквэштэ, цилэ областывлэшток кэа. Мэтидүм бшкэ областна дорцат пэлэни—пэрвиш кугижэн годшы колони постол нэзэр, уратыдымы, Мары сандэбикнэ анчэнок индустриэнгэш.

Тэнэ промышлэнностьна, хозайствана кушмы сэмбнь „иргодшы кэчүм“ ма палыдүмбүлэок ана вычы, труйыш массывлэнэ Октябр револьуци паштэкшэ праваштым, сүнгэн нэлмүштүм пингүдүн кычат, мир вүлнүш империализмбүлэн ташкэн шуаш ирүкүм ак пуэн; тидүнгүц пасна эчэ каждүй труйыш эдэмлэнок паша ситэ лиэш, бүлүмашэш матэриально кэрүвлэжэ дэ культур сэмэн кэрүвлэжэ ситэрэн шоктымы лит. Тэвэ тидү цилэжэ пбтарлиш патильтэктүштэ бштэн шоктымы социализм экономикүн фундамэнтүм пыток пингүдэмдэ, анзыкыла вэс патильтэктүштэ классдымы социализмэн обшцествым стройымаш кэа.

(А. Йэнукидзэн сирүмүгүц нэлмү).

Шим каваштан

“Америкыштѣ, Скоттэборо хал шты ньэгырлэм такэш
гишэнок пидрэн шынэнэтат, шынэктат.

Пайан йых суд имештѣ ик цуца ньэгырым пушташ суй-
йыш эчэ кызытат пушташ суйаш сора

(,К. П. “казэтгыц

Шим каваштан, чичэлгы,
Шим цѣрэн, шимэлгы,
Упшы кыйырак,
Нэржы кымдарак,
Тырвѣжы кыжгы,
Шыргѣжы вѣцкѣж,—
Тиды ньэгыр ылэш,
Блэ—кылышкылэш.
Шачмы сандэлыкжым
Ош тышманжы нэлбн;
Бымблэн шыргѣжым
Роаш пиш тѣнгэлбн.
Эчэ вара тылырак
Кэчы тупжым панѣжын;
Эчэ вара когонрак
Ошы тѣдым кышкэдбн.

Вольыкла, кѣтѣн нѣнгѣнт,
Пайанжы нѣнѣм нэлбн;
Цорашты мутьэн урдѣнт—
Лывшан пи кид лѣвэлнѣ.
Ньэгыржы канэлтѣш вазэш—
Кышкѣ лывш тѣшт чѣнгэлэш;
Сынзѣвѣддон цыр анчалэш...
Йѣрмагыц вѣр шыжэлтэш.
Ньэгыр охла,
Йасын попа:
—Эх, бѣбѣмаш...
Пи—кэлтѣмаш!..
Тупэт кач сѣвѣл—
Йажон чучэш вѣл?..
—Тырлы!—манэш,
Анчышы попа;
Тѣшт лывшалэш,
Пѣшкѣ покта.

Шим каваштан эдэмвлѣ,
Шужэн каштшы нѣзэрвлѣ,
Заводышты,
Тыл сага кѣт,
Рок лоштыжы
Парвалат, шѣт,
Ныр покшалнат,
Тангыжыштат,—
Цылѣ вѣрѣ йасыланат,
Качкын лѣктѣш ыдыркалат.

Шим каваштан эдэмжым
Шотѣшыжѣт ак пиштѣп:
Ош каваштан мистэржы¹⁾
Иквѣрѣшѣт ак шѣндѣ.
—Ньэгыр—эдэм агыл,—
Ош пайанвлѣ маныт.—
—Тѣнь трамвайгыц валы!..
—Тѣнь карангат? агыт?!
Томым²⁾ шэлѣн колтат,
Шывэн, вѣрсэн поктат.
Шим эдэмгыц йѣрнѣт;
Тидѣм анчѣн йѣрѣт;
Шимѣм
Шит...
Шимѣ—
Ит?

Кыцѣ вара ат шѣдѣшкѣ?
Кыцѣ вара ат пѣлѣштѣ?
Шѣды качѣн когѣмѣш.
Том мышкындѣн иктѣм шѣлѣш.
Польицѣйвлѣ кыргыж толыт,
Томым кычат, кидшѣм тодыт.
Тѣурмѣшкѣ Томым питѣрѣнѣт;
Тѣштѣкѣн шуку шѣнзѣктѣнѣт.
Тѣурмѣжы пышан, пѣцкѣмѣш,
Кѣрпѣшжы тѣмдѣн лѣвѣдѣш.
Томжы сылык:
Иѣлгыц тылык.

Ош пайанок—
Суджы вара суйѣн:
Такѣшѣшок
Томым пушташ суйѣн.

Айаран кэчы
Тѣнгѣок вырга,
Шылдыран кѣкшы
Сусунок мыра.
Томын вѣлѣ бѣбѣмаш—
Соты кэчы пѣтѣбѣмаш.

Ош тышманжат,
Шим пайанжат—
Ош шимѣрѣмѣт,—
Шим нѣзѣрѣмѣт,—
Шим Том ганьвлѣм шукуым

1) Господни.

2) Ньэгыр лѣм.

Йых тышманвлә пуштыт.
Ныным кәчын парвалтат:
Лывшат, роат, лүат.
Эльэктрисдов йылатат,
Кәрәм онгәш пүктәт.

Тынгә гыньят,
Шимәрвләят,

Коминтэрын видымдон
Йылэрәк кыньблөйт,
Тәрванәт!
Ик ушәмьм бштымдон
Капиталым ныны
Кавәртәт!

15 июнь, 1933 и.

Борис Галин.

Сталинградски трактор заводыштыш эдәмвә*)

1. РОК.

Пацэнко Иван Тэрэнтэвич
(литвэйный цэх).

Коклы вьц и нәрй эртймькөй
мьнь Российбшкы мьнгәш тольым.

1905-шы ин шөйлән кәмэм годым
Россий импери лымжы ылы, мьнгәш
толын пырымашәшәм—СССР-әш лым
дәлтүн. Тәвә кынарыкла өрдбшты
мьнь каштын шбндбшым, тидь цилә
Миколай кугижә мычыц тәнгәлән
ли. Мьньбй Йыл тьрбшты, Васи-
ковкы сслашты, Тэрэнтэво волос-
тышты, Новоузенскиуйәздбшты 1870
ин шачынам. 14 иашьн мьнь Райэв-
ский пайарны доран садвичы пәшә-
әш шагальым. Тидьн тынам Пәтәр-
бургьц толшы учоный садовникшөй
ылы, тәвә тидьн сага мьньбй сад-
вичы пәшәм тымәнй бьлбшым. Тиш-
тәкән ййрәнвләм капайәнәм, олмаву-
вләм итрайәнәм, тәнгәлән со ик пә-
шәмок вәлә бштөн бьлбмашты мь-
ләм скучна нәләш тынгәльбй. Сәдбн-
дон тишәцьн караным. Саратов ала-
шты Польшаков купәц токы ләс при-
стиньбшкы пәшә бштәш пырышым.
Тышәц вара атьәм сага ныр пәшәм
бштәш тынгәльбй. Салтакьц код-
мыкәм бьдбрым нәльбмәт, торанок
бләш кодым.

Саратов затонышкы төрлбшашлык
-чиньбшашлык пароходвләм шагал-
тат ылы. Тиштәкән мьнь сләсарвлә
докы кашташ тынгәльбй. Нинь—ик-
төйтшөй Смолин, вәсбжы Марусинов,
—политыкы гишән мälәннә попат
ылы. Йапонь вырсы анзыц политык

пәшә когон тәрванән кәш. Тынам
мьнь икрәды сола халыкым шко-
лышкы погышым. Ти гишән исправ-
нык мьньбш когон лүдбктбш: „Бш-
кә турәшәток халыкым кыцә тынь
постарән кәрдәт? Масақым анчыктәм
тыләт“...—манәш. Тынгә гыньят, мә
тидыгьц тынам шьнә лүдт. Кугижән
свитбшты ылы, тыштәкәншөй помә-
шөкын мülәндөй гишән тышлән анчән
ләктәш тырынок кытырышна. Бшкә
рәшәнбьнәм Шатько тәгдон Саратов
рәволюционный комитәтбшкы кол-
тышна. Шатьком тиштәкән арәсту-
йәнбт дә вара лүәнбт. Солашты тидьн
томажымат карательный отряд
пүлә жәп оролән шалгыш, вара ти
отрядок мә токынаат толы. Мьнь
ти жәпөй йара торцынәм каранг поспә-
йбшым, границә вәкылә лыпшалтым.

— Трофимовыштыш пристав толә-
шәт тыньбн Иванәдым арәстуйа,—
тәнгәлән вәтәмлән поп кәләсэн.

Политык пәшә когон тәрванән
кәмбй вәлдбк зәмски начальнык дон
управышты шьнзбшөй дворәнвлән
прәдводитәль Америкбштышөйлә
властьым бшкә кидбшкышөй пыр-
таш шанәнбт ылы. Митынгьм бш-
төймьжы гишән, рәволюцим тәрвәтб-
мьжы гишән Пацэнком арәстуйат,—
тәгәнй шайавлә управыгьц ләктбн
кәвбй. Тынам мьнь солаәмгьц ләктб-
мәт границә вәкылә корным кычы

*) Сталинградски тракторный завод-
дыштыш ровочыйвлән автобиографи
кныгәгьц.

шым. Вэржболовы турэ границам ванчышым да Эйдкунэнышкы миэн пырышым, тишэцын—Гамбургышкы, вара таңыждон Амэригышкы ванжышым.

Нйу—Йоркышкы миэн шом. Ала пиш кого. Кэрэк кышкы кэйэт гыньят, кэрэк мазары каштат гыньят, палым эдембим иктымат ужаш акли. Олиця воктэн кашмашток йамаш лиэш: кужы, төр олицядон кэйэт, кэйэт кынамжы тидын мычашыжымат ужаш акли, кынамжы гынь кого йажо олицяок ишкыла кашаргэн пьтә. Ик мазарак вэрэмә эртымькы ижы ынгылэн шом, магань олиця, кышкы кәә—вара циләок палаш тынгальбим.

Чикаго алашты Мак-Кормикын заводшыкы пашә бштәш пырышым. 1906-шы ин тиды ли. Тиштәкән мә вьлкына тәнгә анчат ылы: йылмьм ат палы гынь, тачкым кычыктат, тачкәш кәстонкым оптән аралән пуат, имньи вәрәш тидым шывштыктат.

Тәнгәлән тачкым ик-кок арньә мьнь шывштышым. Тидыгыц кыцәлән ытлымла—вара тәвә мьнь цаклышым: пашә бштәмашым анчән оролән кашы боссым, ат уж-ат уж вуйта, шайыцынжы тачкәтдон йажонок логал шьндәт. Тәнгәлән ик-кок рәды логал пушымат, тиды мьньбим формовкы пашәшкы шагалтыш. Босс амэриканец ылы—Бәлл Дик. Рокым кычылтмашты мьньбим пашәәм куштылгыш. Амэригыштәш литвьейный пашән кушмашыжым—формовкы гыц машинә йактәок шомыжым мьнь бндә ужын ләктынам манын кәрдәм. Тынәм формовкы эчә кидон кычылтмы вәлә ылы, рокым мә ыдырвәләәок пыргәдына ылы. Формовкышкы (ладышкы) рокым бшкәок оптәннә, бшкә йәстәрәннә. Тидым пыдыратылынна, шактынна да вара эчәт ладышкы оптәннә. Цилә киддонок бштәннә, кого ләлыцым вәлә машинәдон лүтәннә.

Пуян (зубчатый) арававләм формуйаш когон ләлы ылы. Ти пашәштә ньлыбтын шалгәт гыньят, иктәж пү пыдыргән кәш гынь, цилә арава хәлаок йарыдымәш ләктәш. Мә пашә шотдон (сдәләно) ровотайәннә: арава вуйгыц 60 долларым нәлыбнә, худан ләкшәй араваи Мак-Кормик шотышкы нәлтә.

Пач вәкыжы формовкы пашәм йажон тымәнш шонам ылы, да тәнгәм доцын сирмәшым плучайышым. Тидәт Российгыц шьлыбн, Дәтройтышты Форд доран пашәм бштәш пижын. Сира:

„Мәләннә кәчәш вьц долларым түләт. Тә мазарым вазыктәдә. Чикагогыц каранок, Дәтройтышкы толөк».

Ты вэрәмәштә Форд ровочый класлан мировой „защитникәш“ ләктын, кәчәш вьц долларым түлән, Мак-Кормик кут пашә кәчәш 12 долларым вәлә пуән. Мак-Кормик доны ровотайаш йөнән агыл! Кәшым Дәтройтышкы,—тиштә мьнь Лымарь тәнгәм дон вәш лим (Лымарь—прозваньы, фамильыжы—Зайцев). Тидын гач мьнь Форд докы пашә бштәш пырышым. Тиштәкәнәт формовщикәшок вәрәштәм. Тиды 1911 ин ылы.

Фордын заводшы тынам вәсы ылы. Тидын „шапәнка“ заводшы ылы да эчә литвьейный, сарай постал ик йатажан лап заводшы ылы. Ровочыйвлән пашәштәим викок тышлән шалгыдәлыт. Кынамжы пашә пьтәрән шоктыдәт токәт кэйәт ылы. Пичы укә да анчашыжат анчыдәлыт. Тиды Гайдән-паркышты тәнгәлән ылы. Сборочный (погышы) тынам эчә укә ылы, автомобильвләм киддонок постарәнйт.

Форд бшкә заводшым стрөйән шоктышат тишәкән Инжәнәр Мартәнсым шагалтыш Мартәнс—тынәм эчә брвэзы нәмәц—пиньды рәжимбим бштәш. Заводым пичән нәльэвы, капкам бштәвы, бьдымәшым трүкышток вашталтән колтэвы. Тынәм мә пашәшкы тәнгәлән кашташ тынгәлнә: „Тагачы тынь ровотайәт, мьнь торанәм кодам, тынь мьньбим номырәм сәкәлтәт, иргодым мьнь“. Мартәнс тидым цаклыш, контроль вьдым карточкым бштәш, карточкәш толмы жәпйәм минут тәнгынок пәлдбөтәнйт. Тишәц аньәш вара алталаш йали.

Фордым мьнь 5 и служымыкәм пәлән шом. Инжәнәр Бәллонс мьньбим мыштымашәм пәлән шоат, рок составым анчышы инспектырәш мьньбим шагалтыш.

Лабораторишкы Бәллонс шьрән толәш ылы. Тиды соок цәрә вуйа каштәш, тынам ронгыжырак вуйаи ылы, кы-

эбитшбй гбнь кошкән кужәм шбйцмблā вэлә чучәш, вуйжы пишок ошәм шбнзбйн. Рок пāщām тидбй бшкжāt пāлāят, мбнбйым ужмыжы йбдбкок йадәш ылыы:

— Кыцпāшādā кәй?— йадылдаләш.

Йажорак рокым кбйчāлбнā маныт. Тидбй попа:

— Вәрәмām такәш идā йамды, тālāндā мбнб ти гишāн подаркам пуем.

Пāшā эртбмбкбй бшкә номырнам плучайаш кәнā. Тиштākән табельщик бшкбймжбйм āшбндāрбктāш манын, кыды-тидбйжблāн сигārбйм пуа, тидбй бшкбймжбйм помыньдараш пиш йарата ылыы.

Мāнмāн сбнзā анзылнынаок Фордын заводшы кушкы. Гайдән-паркышты рамвлām вэлә бштāt ылыы, у заводым тидбй цилā хāлāок Рывер-Руж вārбшкбй ваштыш. Тбштākәнбш заводшы конвāйер систбьмдон ровотайән. Формовкы машинāвлājбй той рәшотка вблāнбй шалгат. Рокым формовкыгбйц пачкымы годым, улāн йори шбндбйм кутлу имнбй силан машинā цилā пыракым шывшыл нāләш. Рокшы рәшотка вашт тоньэльсбшкбй кәй. Тидбн паштāk рәшоткаәш кодшы пыракшым йори шагалтым эдәм бштбйл сārнā. Цәх стәнбāвлā йолток ошы ирвāлā ылыт, шбйрәнок нинбйм чийāлтāt. Цәхбштбй ирә урдымаш вәрц пāшām йажон шбндбймбй.

Тәнгālāн мбнббй рок кычылтмаш пāшāштбй 1929-шбй и йактә шалгышым. Ти вәрәмāн Дәтройтышкы, мбнб токәмок литбйнбйбшкбй совет сāндāлбйкбйц: Чәрнышов Фильцәр, Горохов, Осипов тāнглā тольвбй. Нинāt Саратов Губәрнбйгбйцок ылыт. Мбнббй нинблāн рок кычылтмаштыш пāшā гишāн шуку попышым, ынгылдарышым. Нинбй колыштыт дā сирән мийт.

— Буржуазный сāндāлбйкбйшкбй малын тā толында?— нинбйм йадам.

— Тымәнбāш,— маныт. Мā Амәрикбйштбйш ганьымок кого заводым стройәнā.

— Кыштākән?— йадам.

— Сталинградышты, Йыл тбйрбштбй пәрвиш Цāрицбн алашты.

— Мак-Кормикын завод ганьымок йштбнэдā ма?— вчә йадам.

— Агыл, мā тишәцāt йажоракым бштāш сārәнā. Мак-Кормикын заводшы кәчәш 120 машинām лыктәш, мāнмāн 150 лыкшы лиәш.

Мынббй со шайыштам, анчыктылам дā тбй нужвāдок кәргбштәм цилā тārвāнән шоктыш. „Пашцәнко,— турәшәм шанәм,— тбнб Форд доны боссы ли нāt, йāl тбйвә Российбштбй мам бштāt!“

Большэвиквлāн пāшāштбй гишāн пәрвиāt мбнб шуку йадыштынам, шуку колыштынам. 1927-шбй ин мбнб Дәтройтышкы каштым. Тбштбй буржуази митингбйм погыш. Нинбй большэвиквлā дон торгбйбмблā аль укә манын кытырәвбй. Большэвиквлā дон торгбйāш шанышывлājбй ваштарәш ылышвлāлāн тәнгә попәнбйт: „Тā материалвāдām мālāннā тинār āкдон выжаләдā гбнб, мā большэвиквлāгбйц нбймамат ана нāl.“ Ваштарәш шалгышывлājбй попәнбйт: „Амәрикбн природыжы Российбштбйш гань материалым куштән ак кәрдт, нбнбн природышты йажо итбнбйм кушта, тәнгālāнок йажо нбэфтым пуа. Сэдбндон большэвиквлāн āкдон мā выжалән ана кәрдт.“ „Тбнгә гбнб,— торгбйāш шанышывлā попат,— идā йукланы, мā большэвиквлāгбйц нālāш тбнгālбнā.“

Тәнгә митбйнгбйштбй ылыы. Кбйзбйтшбй гбнб, тәвә блббш эдәмвлāок толыныт, бшкә сāндāлбйкбйштбй гишāн шайыштыт. Пәрвишблāок мбнб со Иман-холлышкы каштынам, тиштбй бшкә оркәсрәм погәнām. Мāнмāн цилājбй 18-инструмәнтнā ылыы, ровочы мырывлām, амәриканскивлām, рушын влām мадынна. Мыры пушә вэлә мбнббйм тумайыкташ тбнгālбй: анзыкыжым кышкы кәшāш, мам бштбйшāш Ик рādб мбнб докәм Чудновский толыы, тидбй рушын ылыы, изи годшәнжок модбэльвлām ровотайән. Тидāt Российгбйц тагынамыраок шблāн ылын. Тәвә тидбй мбнббйм большэвиквлā докы кәшāш ужбн шоктыш.

— Нинбй докы модбэльщикәш кәйәм мбнб, рок состав бштән мыштышы эдәмбйм мон кәрдтбмāшгбйц вэлә шәклāнālām— манәш.

— Давай,— манәш, Чудновский— кәнā, тбштбй пāшām шбидәнā. Форд доны мазары тбнб ровотайәнāt?— йадәш.

— Коклы илән иктѣ вэлэ укэ,—манам.

— Фордлан ровотайәнәт, ситә,—большевиквлән бндэ ровотайы. Шанәт гынь, вара мѣнғәшөк Форд докы толын кәрдәт. Рәшөк, Иван Тәрәнтәвич—мѣләм попа.

Мѣнь ам попы, шаналтән шалгәм. Тидѣ эчәәт:

— Кәнә, сәндәләк вѣлнѣш прольэ тариатлан заводым ходыш колтән кәрдтмѣнәм анчыктән пуәнә—манәш.

Америкѣн буржуази тәнгә шаныш:—нинѣлән машинәвләнәм выжаләнә, у заводвләштѣштѣ вара караквлә пѣжәшѣм опташ тѣнғәлѣт. Мыштышы инжәнәрвләштѣ нинѣн укэ, ти пәшәм кычылат мыштышы ровочыйвләштәт укэ, у заводвләм ходышкы колташ нинѣлән агыл!—манын буржуйвлә попәвѣ.

Коктын мә кәшөк рәшѣшнә: Чудновский модәльщикәш, мѣнь, Пашәнко рок пәшә мастарәш. Мѣләнәм тѣнәм 62 и ылы, тидѣлән 58.

Форд иргодым ирок 9 цәшѣн Гайдән-паркышты лиәш, манын Бәллонс мѣләм кәләсѣш. Тишкѣ мѣнь 9 цәшәшөк толым, Форд кокшы йатажышты 22-шы кѣдәжѣштѣ шѣнзә. Кѣдәжѣшѣ пиш ирә. Хәлло, хәлло—адровайышна дә мѣнь попәм:

— Мѣнь Российѣшкѣ бѣдѣрәм ужаш кәнәм дә большевиквлән пәшәштѣм анчал толнәм.

Тидѣ вәштыл колтыш дә попа:

— Йара. Дә цаклы, мѣнь донәм тѣнь чѣдок агыл ровотайәнәт, вәрәмәштѣ толын ат шокты гынь, служым срокәдѣм йамдәт.

Форд доны коклы и служышывлә жаловәнѣштѣ нәрѣкѣнок пәнсѣм плучайат ылы. Тәнгәлән плучайашыжы тәвә лу тѣжәмлогѣц иктѣт мола вэлә лиәлтәш. Шукыжымок 18 и ровотайымыкы лыктын колтат. Мѣнь тидѣн родыжы, Бәллонс сага ровотайәнәм, тидѣжѣ мѣньѣм йарата ылы, сәдѣмдон тәвә мѣнь, әнәт, пәнсѣ плучайашат шоам ылы. Мѣнь вѣлкәм тидѣ оролән шѣндән, мѣнь эчә цаткыды кәлән ылам. Попа:

— Тѣнь эчә шөгы ат ыл, мѣнь тәвә шөгәмѣнәм. Лачокок, тидѣ кукшынди, вѣцкѣж ылы.

— Мѣньѣн фамәләм кого,—манам,—цилә сәндәләк кымдыкәш Росс-

сийѣштәт, Америкѣштәт мѣньѣн лѣмәм шәрлән шон. Бѣдѣрәм ужнәм.

Тидѣ попа:

— Мѣньѣн сәмнѣәм ик Америкѣшток 175 тѣжәм Ғыләш (тидѣ бѣшкә заводыштыш ровочыйвләжѣ гишән попа). Мол сәндәләквләштѣжѣ эчә мазары? Тѣнгә гыньәт, вәрѣштәмок шѣнзәм. Йара, кән тол...

10 тѣлзәш мѣләнәм тидѣ отпускым пуш, тәнгәлән мѣнь Совет сойузышкы, трактор-заводышкы кыдалыым.

Заводым вәшток анчән ләктѣм, тидѣ йажон стройымы. Тѣнгә гыньәт, рокым ровотайымашыштым мѣнь йажөш шѣм лык, Форд донышы гань агыл. Эльвәтырвлә 30 каркаанвлә ольән сәрнәт. Инжәнәр Рыбаков мѣньгѣцәм: „Кыштакән мәләннә рокым нәлмѣлә?“—йадәш. Мѣнь попәм:—айыртәмѣн рок нѣмаганһәт ак кәл, сары ошма дон тыгыды шүгѣц бѣштәм—маньым. Ошмашкы 12% шүм йарышымат тидѣн дон рамым тәмән шин шѣндѣшѣм. Форд донат ти пәшәдон мѣнь вуйлаалтәнәм; кыцә рокым кычылташ кәләш, йажон пәләм. Мѣнь кидәмдон рок опгалтын, мѣнь кидәмдон рок лабораторишкәт пуалтын. Лабораториштѣ рок составым эчә бѣштәш тымәнәш шотәлыт.

Нинѣ рокын составым вәшталташ кәрәл годымат со ик рәцәптдонок вэлә бѣштәт. 8,5% цаткыды ылмашан, 8,5% лывыргым, 85% газым колтыдымы рокым мѣнь погалтышым. Ти составым йарыктәвѣ.

Мѣньѣн пәлѣмәшәм инжәнәрвлә анчәнѣт (провәрәйәнѣт). Заводыштыш главный инжәнәр Скворцов ик рәдѣ лабораторишкѣнә тѣләрәфондон тәнгәлән попа: „Пашәнколан кәләсѣдә—тидѣ 120% газы колтыдыман 90% цаткыды ылан дә 5% лывыргы рок гѣц 60% газы колтыдыман 4,5% цаткыды ылан дә 2,5% лывыргы рокым бѣштѣжѣ. Пәлѣмән дѣлә, тидѣндон тидѣ мѣньѣн пәлѣмәшәм провәрәйән ләкнәжѣ ылын, рок составым процәт тәнгѣн вәшталтән мыштымәшәм анчән ләкнәжѣ ылын. Тидѣ вәт мѣләнәм ләлѣ пәшә агыл. Мѣнь пышкыды рокым нәлѣм, тишкѣ кок кольмы шүм привайышым сәдѣндон рокын газы колтыдымашыжы валыш. Тидѣм цилә шотәлән ләктѣмәт лабораторишкѣ нәнгәшѣм.

Тиштәкән рок составәм анчән ләктә-
вәт, Скворцов тэргымән составок
ләктын, манын кәләсәвби. Рокын газ
колтыдымашыжым 120% гың 140%
йактә лүлтәләш тиды тэргән ылгәңби,
тиштө цаткыдыракын шаналташ
вәрәштнәжби ылы, газ колтыдыма-
шым рокушты валташ ләлок агыл.
Рок пәшәм мбнь йажон пәлән шонам.

Иванов Василий Иванович, завод
дирәктор мәләнна, амәриканәцвләлән
попыш:

— Большэвиквләм тә ада йараты
гынь, амәриканьәцвләдәмәт шәклән-
дәрбшәшлык ада ыл; йаратәдә гынь,
ти ләлби положәнбгың ләктәш пал-
шән пүтә ада кәрдт—маньы.

Мбнь литьэйный цәхбим ходышкы
колташ палшышым. 1930 ин шбйжби
пбтбмб вәкблә Ленинградгың мастэр
Сәвэров, дә Москывагың инжәнэр
Протопопов тольэвби. Шбйрәтбмб
годым модәлэш шавәлтәш графит
дон ликоподы укәәт йылымаш ликә-
лә ылы. Вачкышкы графитбм пиш-
тәт дә тиды тбжәкок пындашкы ва-
лән кәй, вара модәлбм пыртән шә-
вбмб годмм кырсинжб вәл пбрхәш
тбнгәлэш. Протопопов дон Сәвэров
тольэвәт, йылымашым пбтәрәнә,
манын попәвби. Рок ровотайымашкы
нинб пырәвәт, рокым бшкә сәмб-
нбшты ровотайынәштб ылы. Мбнь
пәләм—рок капрузный ыләш, кың-
ләлән шон ровотайымым—тидб ак йара-
ты. Нинбм мбнь вәш лимәт попәм:

— Рок составын рәцәптәм мбләм
пуда, вара рок пәшәшкб тәмдәм
колтәм: рок пәшә гишән завод видәм
анзылны отвәтбм мбнь кычәм.

Нбнь тшкб, тишкб попыкалат.

Мбнь эчәйт манам:

— Пәшә вәру отвәтбм бшкә вбл-
кбдә нәлдә, рәцәптәм мбләм пуда,
мбнь тәмдән шүдбмбдә сәмбнь рово-
тайәм. Мбнь, манам, тәңә ровота-
йаш тымәнбнәм.

Тәвә нинб—Протопов дон Сәвэ-
ров рәцәптбм сирәвб. Мбнь тидбм
лыдын ләктбмәт, Протопов вблкб
туралалтән анчалбм.

— Тбнь инжәнэр ылат?—тидблән
манам.

— Инжәнэр ылам,—тидб манәш.

— Мбнь попымашәшәм ит шбдәш-
кб вәлә, манам, тәмдән—Сәвэров
дон когындан рәцәптбдә кок ста-

тъан ыләш. Рок состав иктбләок бшкә
чүчәш, тбнгә гыньәт икжәк иктбштб-
гың нинб айырлаалтыт. Сәдбндон
манаш лиәш—вопросым коктын кок
статбән шбндәдә, икжәк иктбдәмәт
ынгылән шоктыдәлдә, рәцәптбдәм
төрәш (йараләш) шотлаш акли.

Тбням Протопопов попа:

— Сәвэров пуми рәцәптдон рово-
тайы,—бшкәжб сәрнәлбәт, кәш.

Сәвэровын рәцәпдон рокым йәмдб-
лбшбм, бункәрвләшкб тидбм кол-
тышым, вара лыкташ кәшбм, анчәм,
дбәталвлә ирән ләктбт. Пудалов
токужы мбньбм сбгырәл нәлбәт,
йадәш:

— Дбәталвлә магань ылыт, ирә
әл агыл?

— Ирәжбм ирә дә, ик-кок кәчбш-
тб бштбм әдбрвләжәт ирә лиәш.

— Малын?

Гильзбвләм дә поршәнвләм погы-
мы (сборычный) отдбльәнбшкб
кәшнә.

— Анчалда,—манәш,—вбләү ан-
чаш дбәталв ирә, йажо ыланжб дә
көргбштбжб охырвлә улы.

— Малын тәңә лин?

— Рәцәптбштб инбн ак йары.
Нинб цаштра ошмам шукы йарәнбт,
сәдбндон тәгән охырвлә лит.

Пудалов дә эчә главнб инжәнэр
Макаровский мбньбм конторышкы
сбгырәлбвб.

— Пащәнко, пәрвиш статбәнок
бштб,—нинб маныт.

— Мбнь манам, пәрвиш статбәнок
бштбмблә гынь, заводым шагалташ
кәләш, кызбтшб худа рокым пачкән
лыкташ вәрәштәш.

— Лык!

Сәвэров рәцәптдон йәмдблбм рок-
шым кым пайышты ик пайжым вәлә
кодышым, молжым цилә кбшкән
шушым. Сәвэровын самыаьжы тишгб:
тидб природыгың төрок бблкшб
рокымок нәлбн, мбнь кәрәк кына-
мат кукшы, пәрви кычылтмы рокым
нәләм.

Литьэйный пәшәштб сәк пбтәриок
рокым бштән мыштымаш кәрәл.
Рокым йәмдблән ат мышты гынь,
брак ләктәш тбнгәләш. Мә сары
ошмам кычылташ тбнгәләнә, тидбн
газ колтыдымашыжы шәхәлрәк ыләш.
Самой йажәшбжб гальдәсон манмы
кәндәкш шбрән ошма шотлаалтәш.

Рок ровотайышы эдемэмвлэем рокым йараташ мбнь шуку тымдэнэм, ниблән плот попэнэм:

— Рок пашәм льаввйрәнэш идә шотлы. Тиды сәк лымлы пашә ыләш—магань рок, тьгәнъ метал ләкшәшлык ыләш. Тә, рок ровотайышывлә, кого лымым намалшашлык ылыда, литьэйнйлан ходым пйтәри тә пуэн шалгәдә—манам.

Тидым каждыйланок вуйышкыжы пиштән шалгыла. Льаввйрәгьц мәнмән когон лүдйт. Тидым дә ровочыйвлән кәләш-акәлә ровотаймыштым анчән шоктышымат мбнь литьэйнниквлә анзылны тәнә попән пушым:

— Тә мбләнэм,—манам,—долларвләм түләдә (мбнь шортнбьдок нәләш отказнәм гьньәт, нжнйм лүдыктәм) тьнгә гьньәт, бшкә товрадам худан пәрэгәдә. Козырокәм вот сәрәләмәт, мбньгәш кыдалам,—крозәм. Тә бшкә оксадам ташкәдә, сынзәдә ак уж... Фордын гьвә мазары товражы тиды цилә ужын шокта, йал лывәдшй копәкымәт лүлтәләш ак өркәны.

Эчә тәнәлә шайыштам:

— Ик рәдш (манам) рок бштымәштй дьәжурәм ылы. Анчәм, толәш Форд, анзышшы бригадыр ашкәдәш, тиды полбәк ыләш. Бригадыр сәдйрәштй кишй кок пыдам бш цаклы, эртән кәш. Форд пыдавләм лүлтәләт, бригадырбш шагалтыш.

— Тьнь тишәц эртйшйц?—йадәш.

— Маньә, тишәц эртйшйш,—бригадыр кәләсә.

Форд кок пыдам анчыкта.

— Мбнь эртймәм годым нымат укә ылы,— бригадыр манәш.

— Ти пыдавләәт укә ылыт ылыма?—Форджи йадәш.

Бригадыр ййрәлтән колтыш.

— Мам ййрәт? Тә шүдй шймлу бьц тьжәм ылыда, каждый кок пыда рәдй йамдәдә гьнь, лу пәцкә пыда йамдалтш. Тьнь ганьәтвлә мбләм ак кәләп!

Пәрэгймәш лачок кәләш, кәрәк мамәт пйсы сьнзәвләдон анчымла.

Ик сорокәм мбньбшн пйтйш, тьнгә гьньәт аводышты пашә төрләнән бш шокты. Чудновский мбнь гьцүм йадәш.

— Ма лиәш вәл: мә кәнә, завод бш-

кә бштйшәшлык пашәжым бштәш тымәнъ шоктыдә!

— Ньгышкат мә ана кә,—манам,—мәнмән пашәна эчә тишты шуку улы.

Козырокәм мбнь шйм сәрәл дә вәрәшөмок кодым. Рокым ыгылән пәлән шоаш Чельабинскивләм, Харьковскивләм дә шукуым мөлымат тымдәнәм. Пашә нормым проект сәмбньок ситәрәш шоа.

Мбләнэм Амәрикбьгьц Бәллонс тәнәлән сирә: „СССР-ышты гигант-заводым стройнйт, тракторвләжым кәчәш кымытым лыктыт, манын мәнмән газәтвләнә сирәт“. „Алталат, газәтвләдә төр ак сирәп,—манын мбнь отвәтбш сирйшбш. Кәчй кыташ пашәнән цифырым мбнь тидылән сирән колтышым. Мбләнэм нинй бьнәнәт, мбнь нинй сага 20 и ровотайәнәм. Эргым Дәтройтгьц сирә: „Тьнь гишәнәт тәнә йадыштыт, манәш: Аьтәт мам бштә, большевик ыләш әль агыл?“ Большевик йактә шоаш мбләм шуку эчә улы дә шогы ылам—кутлу кут ишкй мбнь кәнәм. Тәнә гьньәт, рок пашәм эчә пыт кычылатам, кычылатшат мыштәм.

Сәндәлыкнә магань бьндә лик, сәрнән анчән толнәм ылмәжй дә со йәрсәш акли. Мбньбшм рок йәшә кыча, йәллән бьнәнән кодаш шөкләнәм...

Литьэйнйбшм колташ ирок кут цәшын толам. Питәриок моторвләм дә рок сартым конвәйәрвләм анчән ләктәм. Мбньбшн анчымаштәм 64 мотор, пйтәрли бшкә анчән сәрнбдә мбнь иктйләнәт нинйм бьнәнән ампу. Литьэйнй цәх ирок йбдә мбньбшн кидәм кач кәә. Ик рәдй мбнь йасы лин колтәнәм, мбнь докәм Афанасйев кыргыж толы: „айда, Пацәнко, литьэйнйбшм колташ“—манәш. Мбнь рәвматизмдон йасыланәмәт, кәм чияшәт мбләм тиды палшән пуш. Кәшбшм. Пйтәриок барабанвләм, конвәйәрбшм, эльваторым, вара^ррокым вәс пачаш ровотайышы микскәрбшм дә фартучный конвәйәрбшм колтәм. Анчалам, йажон кәә гьнь, агрәгатын вәс систьәмбшкбжй ванчәм. Формовочный машинәвләшкбй рокым пушы льәмдәм дә микскәрбшкбй пижыктбшмбй льәмдәм колтәм, эчәәт анчал шалгәм, вара агрәгатын кымшы систьәмбшкбжй ванчәм: транспортёр вальокум

Микронвалла гишан, миллиметрдин шүддәш лаштыквалла гишан шайыштам, тиди әдәм үпгидәт вичкыжырак, точный ыләш. Вот ти пыйырка лаштыкдон мбнь кырдәләм, спорәм. Ровотайымашәш мөтәл бшкәпәйтәриш формыжым вәштәтә. Мә, инструмент кычылтшывлә, тәгә попәнә материалдон попән мышташ кәләш маньна. Тиди кайышыжым цилә пәлән шо-мыла. Ровотайымашәш материал тәрвәнә, вәштәлтәш,—шлифуймашәш тиди тәмпературыжы куза, вара эчә ладнагәш. Тиди шыңмәшжым —мазәрак шыңшәшлык моло мастарлан цилә пәләш кәләш. Сәдидон шлифуйым әдирым нвигнамат мазар гыньәт пырдыкәш миллиметрдин пырдыкәш кыжтыракым нәлмәлә, вара укшән шомыкыжы әдир ти до-ла нәрыкәшым шыңшәшлык ыләш.

Мбнь материалдон попән кәрдәм, тингә гыньәт, тиди шыңмәшжым пәлән шоаш куштылагок агыл. Материалын шыңмәш ипдоны пәлә. Ипсоты гынь, когон шыңмәшгидү лүдмәлә агыл, пыңкәмбш ип—тиди худа ип, тиди паштәк шыңмәш кого лишәшлык. Йажо ип—тиди соты ип, тиди паштәк шыңмәш кәрәл сәмбнь вәлә лиәш, тинәм пәшә йажон ләк-тәш.

Каждый ровочый әдәмәнок бшкә ипшә улы. Тиди пәшә станокәш шагалмыкы төрок лин ак шың—сакой пәшәшток тиньбн ипәт ләктәш ак тинәл, шуку кырдәл ровотайымыкы, бшләнәт сарасышы пәшәм мон шомыкәт вәлә тиди вәлкы ләктәш тинәләш. Тинәм ти шамәт, пәшә йаратән бштмәшәт кушкәш тинәләш. Инструментвалла бштмәш пәшәшкы мбнь тырукок шывшылат шагал-тәләм, тиди бшләнәм йарыктән шоктымәшкәм шуку аймылатылынам.

Ровотайаш мбнь ир тинәлбнәм. Ашбндәрәм, заводшыкы мбньбм пушашланән, мбньбн мәтрикәшәм поплан авәм ик им привайыктыш. Луат кок иәшбн мбнь Николайәв алашты парокходвалла стройымаш за-водшыкы пырышым. Пәшәәм пйтәр-лик ләлбн тинәләлти, „кацапәш“ лбмдбм мастар гишан тәгә лиәлти.

Пйтәриок сләсарный пәшәшкы мбньбм шагалтәвә, вара хожук-валла постарымашкы вәштәвә. Тиш-

тәкән мбньбн кого масак лиәлти „Мария“ лбмән парокходым мә стро-йышна. Мә—шбм учәнник кыртби листивләгидү шыкш кашмы кожухым—трувам постарышна. Постарән шоктышнаат, тиди мә йал мычкы лүктән шагалтышна. „Кацап“ толы. Тиди кожух лбвәкы пырышат, тиди кәргидүшбм анчаш тинәлбә. Ти вәрәмән мардәж лывшал шбндбш, тыкывлә йөрбн кәвә, мастарым ко-жух тәмдән пиштбш. Мастар йал вәлкыжы вәлә кбньбл поспәйбш, мбньбм кыңә кәрдтмбн савән шәлбә. Ти кәчбгидү пакыла мбньбм бәлб-мәшәм ләләмб.

Шыкш каштмы пычвалламок мбнь пвәвматичәски машинәвалдон свәр-лбшәшлык (чүчбшәшлык) ылам ылы. Тиштәт самынь ли. Бирәмәшгидү свәр-ләм шырбшдон шырәш кәләш ылы, сәдбләнок мбнь анзыланәм пакылы лаштыкдон шырбш әтбм шбндбшбм. Шырәшжы вәлә мондән колтәнәм. Свәрлбшым-свәрлбшым дә шанал-тән шагалым. Ти вәрәмән мастар толын шагалы:

—Сукин сын, шырбшдон малын тинь ат шырб?—маным пуш.

Тиди сыгырәл шбндбмәшәшжы мбнь мам бштышәшәмбм мондән шушым, свәрләәм лыктылдалымаат ци-лә хәләк шырбш короляшкы ци-кәл шбндбшбм. Пакылы сәриәш тинәлбә дә мастарым иштә шырбш-дон шавыктән, ләвәртән шбндбш. „Кацап“ тинәмок мбньбм лыктын колтынәжы ылы дә тамалын әньәт эчә жәләйбш дә малбар пәшәшкы шагалтыш.

Вәдрәм тәрвәнәм пижыктышбмәт, палубывлә, трувавлә воктән кашташ тинәлббм, нинбм чиәлгәм. Вара вә-дрәм плоток намалышташ бнжы ли манын, палубәш крукбм бштышбмәт вәдрәм тишәкән сәкәлтышбм. Тиш-тәкәнәт тупыньәш лиәлти. Мбньбн вәдрәәм тәгүн вуйышкок сәриәлт ва-зын. Мастар ужәш—мбнь кәрәк стар-райәм гыньәт, толкы нвмат ак ләк.

Тбмбкы вәрловшык сага мбньбм подручныйәш (помощникәш) шагал-тыш. Кәчәш 12 цәш ровотайымашәш 40 копәкбм мә плучайәннә. Кәчы мычкы ләлб ровоташты мбнь пиш йангыләм ылы, вара вадәш цәхгидү ләктбн шоктыдәок, кыжак попаза

тыжак шыралт вазын, амаләнәм.

Мёнъ шалгым артыэльыштәм „Кацап“ мастарым пиш ак йаратеп ылыы. Ровочыйвлә ик рәдәи тидән вёлкы инструмент йашыкым кән вазэвәи, тидым шушыртынәштәи ылыы дә, тидылән шушыргаш „пуйрән“ агыл ылын тама — нымат бш ли. Тидындон бшләннәок вәлә худам бштәишнә, мәнмәм циләнәм пәшәдә кодэвәи, заводгыц лыктын колтэвәи.

Выц тылзәи мёнъ пәшәдә каштым, сәмнәа кого ылыы. Француз общэствын пароходвләм стройым заводшыкы (кызыт Марти лымән завод) мёнъым нәльэвәи. Пырым аныц смирянәм, колышт бләш, заводуштыш пәшәвләм түгәи лыкташ бижкәи ли манын мбннгыцдем подпискым нәльэвәи.

Тынгә гыньәт, мёнъ бшкә пумы шамакәм мондышым, 1916 ин тәлбим ровочыйвлән забастовкышкы йарлышым. Пйтарюок докыштыш ровочыйвлә бастуйаш тынгәльэвәи. Мәдниквлә пәшәгыц эчә кырылталыт ылыы. Мәнини докы мишнаат нинблән: — пәшәгыц карагмәцкыдә мә ана кә — манна. Вадәшәш цилән забастовкышкы шагал шоктышна. Тәнгәлән мёнъ, ровотайән, бастуйән револьуци йактә, шлифовшык лин шомәшкәм блышым, Шлифуйымаш пәшә мәләнәм сараса мёнъ тидым йаратәм. Ти пәшә гишән дмёнъ тымдәнәт, шуку шайышт кәрәм.

Инструментлән точностьшым токарный станоквлә пуат, ти точностьшым шүдәш дольа йактәок нини шоктән кәрдыт. Тынгә гыньәт, калымы годым инструмент гөрсирәмәлт кәрдәш, сәдйндон вара тидым шлифуйымы күдон төрләт. Ти пәшәш мёнъын шүмәм пижәи.

1930-шы ин шошым Николайэвшини солавләштәи мёнъ үдбшашлык вырыкым погән каштым. Тышәц вара мёнъым цәх сола пәшәшкы колташ 25 тыжәм шотышкы айырыш. Айырән йарыктышы комиссишкәи мишбимәт, магань пәшәштәи шалгымашәм йадэвәи. Мёнъ кәлэсбшым:

— Шлифовальщик, 6-разрәд.

Тәгәнъ пәшә эдәмбим солашкы агыл үгыц стройым заводшыкы колтымыла, — манын кәлэсэвәи. Тыжәм эдәмбим кадровыйвләм айырымы годым мёнъят тракторныйшыкы вәрәштәм.

Йажо порәдкам шбндән шоктым цәхвләштәи мёнъ ровотайән тымәнъийнәм. Тракторныйшты порәдкам мә бшкә цилә шбндбшашлык ылына. Тыннәм шошым 1930 ин инструментальный цәхбшты лу станок ылыы. Станок чбдб, пәшәм тымәнъ шошы (квалифицированный) ровочыйвләжы шуку ыльэвәи. Лоштына циләнөк бшкыкмштбм анчыкташ йаратат ылыы — тынь йажон ровотайәт, мёнъ эчә йажон кәрдәм, манын бшкымыштым хваләт ылыы. Нини вәт цилән инструментальщиквлә, кого квалификациән эдәмвлә ылыт. Нини Ленинградгыц, Москывагыц, Горькийгыц, Харьковгыц дә Николайэвгыц погыньит.

Мёнъ парторганизатор ыльмәдон пәшә вәлбкөк, кү магань эдәм ыләш, күн мажы ак ситәи — тышләш тынгәльбим. Бшкә сагаэм ик лаштык группым пижыктәш шоктышы мат, пәшәм тошты статьян видбмәшым, пәшәшкы тоштылаок анчымашым нини лошты пйтарәш рәшбшбим. Инструментальшык магань эдәм ылашшыжым пәлән нәләш гынь, тидын пәшәжым (профәсижым) пәлымблә. Инструментальшык бшкә нәржым лүктәш йарата. Нини шбрәнок: мәнмән квалификаци гань когожат укә, — маныт. Лачокок, мәнмән квалификацинә, изи ыләш манаш акли, тынгә гыньәт, шбрән нбжмбй производствы мәнмән пәлымынә производствы агыл ылын эчә. Ма тишты Амәрикыгыц кандымы сложной станоквләм ужна, нбнбим циләштбмоок мәләннә эчә пйтары ыгылән пәлән шоаш вәрәштәи.

У производствывләм тымәнъ пәлән шоаш мәләнә кү палшән пуа вара? Амәриканцывлә? Мә лоштына эчә шукынжок тәнгә анчат: амәриканьәц иктә магань гыньәт ик опәрацим вәлә йажон пәлән шон маныт — нинблән тырбс пәшәм (универсальныйым) пумыкы, кынымат ак моәп манын полат. Мёнъ ти шанымашым йараләшок ам лык, тәнгә манмашнам мәләнә изиш вашталташ кәләш дә амәриканьәцвләгыц тымәнъаш кәләш дә дисциплинбим пырташ кәләш — манам.

Парторганизацишты шалгымаштәм ти ситбдбмәшвләм мёнъи шуку ужынам, кызыт бндә тидбвләм мбләм бшләнәмоок төрләш вәрәштәи. Бригадышты цилә пыжылашвләжок мбләм

шлифуйэн, төрлөн миаш вэрэштй.

Тиштэкэн циландонок ик статбан попаш акли, каждыйыным сбиржым палэн шомыла, вара тй самбын тидын докы лишеммбл.

Белайев манмам лудбктэн урдыш. Тидыгыц пасна пила шымэн мыштышы эдемнэ укэ ылат, йукшыжы йидэ тиды когон нэржым шывшэдйш. „Мбын гыцем каран ада кэрдт, сожток мбын докэмок толыда,“—манэш ылы. Лачокок, шуку ганак мбын тидым сола мычки кычыл каштынам, шуку ганак тидым йукшымок шывшэдэн-шывшэдэн канденям да сарвалэн-сарвалэн пилам шымыктэнэм.

— Тырхал,—шымэн пйтарымбй вэ кыллэжы мбын тидылэн попэм,—тырхал изиш, йшкэ кадырнам вэлэ куштэн шокташ, тйнын нэрэтым валтэнэ.

Тиды манмам шуку мыскылыш. Вара вопросом туранок шагалташ попазыш:

— Ку йшкымжым вашталэн шокта гынь, ровотайаш кодэш, ку агэш гынь—ак кодт.

Кодэбй: Купцов, Белайев, Гаврушин, Шихин, шлифовальны пашам пыток йаратышывлэ вэлэ кодэбй. Манмам цэхыштй гынь ти пашалэн корным когом пумы. Заводыштыш кадыр отдэл мэлэннэ нымам мыштыдм колхозни йрвэзывлэм колтыш. Ниным ма тымдаш тйгланэ, тымдымаш пиш лэбн кэш. Манмам пашам ладнап тырхэн йштймылэ, иклаштык талашымы, ныврвым тэрвэти-мбидонок пашам локтыламыла лиэш.

Тишэд пасна, пйгым тйгашымдон тэрвэтэн колташ мбын шуку шанэн каштым. Аньат кыцэ йштймылэ? Мблэнэм тошты мастэрвлэн шамыштым вашталэн шокташ пишок кэрал ылы, нинын паша нормыштым палэн шокташ йасы, нинй паша йонвлэм вйлкбй ак кайыктэп ылы. Мбын йажо мастэр—Шихингыц йо-йыирак йадым:

— Тйгашымашым тйгэлэш жэшон аль укэ?—манным.

— Тйгэлэшжы лиэш ыланэжы да кундон тйгэлэмбл?— тиды манны.

— Тошты мастэрвлэдон.

— Ма саганажы ку лиэш?

— Тэвэ кундон,—манын мбын колхозныквлэ: Кудрашов, Броданский,

Байбаков, Деникин да Денисов вйлкбй анчыктышым. Нинбжы эчэ пашам, тымэнь шотэлыт да цэхыштйжэт лудбн, шэклэнэн вэлэ каштыт.

— Мыскылэт?—Шихин ваштыл колтыш.

— Кэрал пашашты маганы мыскылымаш,—манам.

Мбын йшкэ планэм шайыштам: йрвэзывлэ йалахайвлэ агылэп, мол ровочыйвлэн сынзэ вйлэн йинбштй лиэп манын, ниным ик смэнэш паснаок шагалтышаш да айыртэмнок тымдышаш. Тиды вэт пиш лэлы пашаок агыл...

— Тымдэн лыктат вэт?— йадам.

Шихин шаналтышат:

— Тымдэм,—манны.

Тылзбй мычки тиды тымдыш да:

— Пэлэ тымдэнэм,—манны.

Мбын йшкэжы йидэ омэмат укэ, ровотайымашкышты каштам,—кыцэ ровотайат, кэрдйт агэш?—маным йадыштам.

Тиды попа:

— Укэрэк эчэ, ик-кок арныашты!..

Кок тылзбй пйтымбй вэ кыллэ, нинбн мыштымашыштым йыдым анчэн лэкнэ—экзамэным йштйшнэ да тйгашаш тйгэлэш рэшйшнэ.

Цэхыштй кэлэсышнэ—пйтариш кадрвлэ йямдыллэт шоныт, кокшы бригадым организуйаш лиэш. Тошты ровочыйвлэ цудэйат: Кувлэ кокшы бригадыштыжы лит?—маныт. Ик бригадэш Шихинэм учениквлэжы дон шагалтышна, вэс бригадэшбжы—тошты ровочыйвлэм да тишкбй эчэ кок ученикым пушна. Тылзэш программым кок бригадылам иктөр лош шэлнэ. Тошты ровочыйвлэн бригады пйтариш смэнбштй ровотайа. Шихин учениквлэжы дон кокшы смэнбштй, мбынэт тишток. Паша жэп эртымашэш нинылэн кэлэсэм:

— Ну, йрвэзывлэ, шавашэнэ—токына кэш лиэш!—манам.

Мбын кэйэм. Нинй кэш тэрвэны-мблэ йшкымбштй анчыктат да вэрэшйшток шалгэн кодыт. Тошты ровоч. лэбгыц пачэш кодаш лиэш манын нинб шуку пачэш кодын-кодын ровотайэнбт.

Тылзбй эртыш.

— Ну, стариквлэ,—манам,—алдок тылзэш пашалэннэ итогым лыктына.

Шихин бригадыжы пйтариш бри-

гадым эртэрэн. Стариквлан бригадир-
бышты—Купцов ниньн пашаштым
анчэн лэктё; цила калибрвлэ ик
ганьы тёр, йажовлэ ылыт.

— Мам кэлэсэт?—маньн мьнь
тидйгыц йадым.

— Кэлэсаш нымат укэ,—манэш
—паша йажон быштымь—ышкэжы
шыдэшкымлэ кайэш...

Брак кётёрташ маньн тэнгашымаш-
дон пашам тэрвэтэн колташ тэвэ
күвлэ пижэвы:

Шихин—ышкэ квалификацияждон
7-шы разрадышты шалгышы. Тидым
когон йаратэнйт, когон тырхышы да
тымдэн мыштышы ылэш.

Борданский—хрэсэнь ёрвэзы, ком-
сомольэц, кызыт 6-шы разрадышты
шалга.

Кудрашов—цэхышкё йыдал йала,
толын пырыш.

Кызыт ти Кудрашов галстукдон
пидмь тыгырдон ровоташкы толэш:
ровотайа да ровочый университет-
ты тымэньэш. Борданский у произ-
водством тымэньэш. Бригады эдэмвлэм
тэвэ кыцэ анзыкыла пырта!

Ышкэ кадырнам куштэн шоктымы-
кына, пашам тэнгашымашдон пыток
колташ тэнгальмыкына, мэлэнна амэ-
риканьэцвлэгыц тымэньэш вэрэштё.
Тишты ышкымнам когешниымнам
(гордостьянам) изиш пыдырташ попа-
зыш, Сковавлэм (Американски ин-
струментвлэ) ашбндэрэм, мэлэнна ёш-
таш кэрал ли. Ниньн пиш ольэн
ыштымьлэ да, шуком ёштэш акли.

Бригадышты тэухник пашам виктэ-
рэн шалгышы амэриканьэц Морислан
—кэчэш 15 сковам ёштэш кэлэш,—
маньн кэлэсышым. Тиды:

— Акли,—маньы.

Мьнь эчэят тэргымашешэм тиды
тэнгэ кэлэсыш:

— Та вот 15 сковам ёштэш лимб-
жым пётэри ёшкэ анчыктыда.

Тидым анчыкташ каньнм кэчым
мьнь нальым. Ма донына шлифоваль-
щик Гаврилов ровотайыш. Тидылан
мьнь ёшкэ планэн кэлэсэн пушым
да тидым тэрвэтэн шоктышым.

Лачокшымок гынь, тиды пианьциэ
ылы, тэнгэ гыньят, тидым тэрвэтэн
шоктымыкы, пашам пыт кыча ылы,
ёштэжэт кэрдэш. Мадон ма сьн-
бш-на? Амэриканьэцвлэ станокышты ик
скован вэлэ йарыктэн мьят, ма иккэ-

нашток вьзыбтым йарыктэн лыкташ
рэшбшнэ. Тэнгэлэн вьц сковам стано-
кэш пырылтен пьзыбрал шьндьшнэ
да ровотайэнэ. Станок вьлнэ икжак
иктынэ ваштарэш шьнзэнэ, икты
вэсынэдон кытырэнэ. Тьнгэ гыньят,
пашагыц сьнзэнэм ик вьртешат ава
шу.

Паша анчыш комиссэш цэх началь-
ныкым да амэрикански нижэньерым
айырышна. Шьнм цашышты мьнь 15
сковым, Гаврилов 16 ёштэшнэ. Ко-
гон талашышна, тёрсыр лиэш маньн
луднэ да йажонок эртёш.

Тишэц аньэш амэриканьэцвлэ мэн-
мэмэт шотышкы нэлэш тьнгэльэвё.
Чэрвачный колца манмывлэм ровота-
йымыжы годым Морис мьньгыцэм
ёшкэ пашажым шьлтэ ылы, йывырт
ёштэ. Тьнгэ гыньят, мьнь тидын
ёштымьжым йывырток шуку анчэн
нальым. Мэнман ровочьйвлэнэ пужалт-
мэшкышты путайат ылэжы, тьнгэ
гыньят, кынамжы нымат ак лэк.
Амэриканьэцвлэ талашыдэок ёштэт
гыньят пашашты лин мьнэ. Эдэм
маньары талаша, кыргышталэш, ть-
нэры пашажымат шуку ёштэ, перви
тэнгэ маньна ылы. Тиды лачок аг-
ыл. Амэриканьэц ак тыргыжланы,
ак кыргыштал. Тиды пашашэш шагал-
мэшкыжы шуку шанэн эртэра да ва-
ра пашашэш шагалмыкыжы гынь са-
мыньжымат ак ёштё.

Морисгыц плоский шлифовки ман-
ным ёштэш тымэньым. Морис мь-
ньым ёш тымды, мьнь
тидын ёштымьжым вэлэ анчышым.
Шамак толшы, свэрлэ шлифуймашым
нэлэш. Воданский кут свэрла-
мат йарыктэн ак кэрт ылы, мьнь амэ-
рикански амэвлэдон (способвлэдон)
талашыдэок тишэц утларак ёштэш
лиэш манам. Бордански—ат кэрт
—маньн спорах шагальы. Мьнь
тидылан кэлэсышым:

— Кычышыц гынь, тьнь ёшкэок
кудыт вэрэш коклым ёштэт—маньым
— Кыцэ тэнгэ?

— Кымышы смэньшты тьлэт тэвэ
анчыктэм.

Йыдым „Фортуна“ станок тьрэш
шагална.

Шаваш лимькы спорымаштына
кү сьнэн кэрдэш, кангашаш шагал-
на. Мьнь свэрлам шагальшым,
ик ласакым ёштёшымат скоростыым

вашталтышым (пэрэкльүчэйишым). тишкөвөк мәнмән со ик скоростьдонок вәлэ ровотайаш тымәнш шынзыһыт ылыы. Скоростыым вашталтымыкөмок тидьй цаклыш.

— Ну,—манөш,—һиндә пәләм, тьһнок сьһгьишым.

Скорость вашталтымаш приюмым мьһнь амәриканөцвләгьйц һәләһнәм. Ниньй скоростьдон пәшәм когон ашындарат.

Рәзәц манмы кьртньи пьчкәдьим әдьрвләнә шукок агыл ылыы. Свәрлавлә, зөһкәрвлә дә пьчкәдьиш йдьрвлә авзыкылы шуку лит манын мьһнь тьһнәм шаныдәләмәт. Тьһнәм мьһнь иктьй шаньәм: Кынам вәл мәнмәм газәтәш сирәш пырахат—манам. Рәзцивлә, свәрлавлә, развөрткьвлә, калибрвлә укә ылыныт. Тьһгә гьһньәт ниньй тәргәнок шалгәһыт.

Тьһнәм тәвә рәзәцвләм ьштәш Гульманын бригады шагалыы. Мьһләһнәм 600 разәцьим тьһлзьиштьй ьштән лыкташ заданьым пуэвьй, тьһлзьй мычкьшты мьһнь ти пәшәштьй кьрьйлтьиштәок шалгышым, тьһгә гьһньәт 60 вәлэ ьштән кәрдьим. Станоквлә укә, организаци укә, сисьтәмь укә. Тьһнәм шьһләә ровотайымдон 3 тьһжәм рәзәцьим ик тьһлзьиштьй ьштән шокташ гьһнь, рәзәц ьштьймәшкьй цилә инструмәнтальнй цәхьим цәх хәләк йәһиһымлә ылыы. Рәзәцьим йарыктән лыкташ, шуку опәрацим пумыла дә кәрәк кьштыжат вькәтәнок, тормыжлалтә ләктьй ак кәрдт.

Пәшә вәрц цилән кьрәдәләьштьй, тидьй утларак дә йажоракын ьштәш цадышты манмыла пәшәм мьһнь организуьаш рәшьишым. Ти шотдон пәшән сисьтәмьишкьйжөк пәшә вәрц ьһнәтльймәшым (интәрәсьим) пьртымыла. Мәнмән пәрви тәһгәләһ һиәлтьй: рәзәцвләм пыжарьшы пыжарән пьтәрә дә иктьһләһнәт кәләсьдәок, ләктьй кәә. Кәждьй инструмәнт ьштьймәш пәшәәш ьшкә бригадыжым айыраш мьһләм ьшәш толын. Кым пыжарьшым, кым шымышым, ик тәрмистьим, фәзәровшикым погышна, бригадирәш Польяковым айырышна дә ровотайаш тьһгәләһ. Бригадышты пәшәм тәһгә мә организуьышна: рәзәцьим ьштәш тьһгәләмькьй остатка опәраци йәктәок бригады вашт ужын шалгән. Сәһтьйбрьһн 18-шьй кәчьй когон

ләймәһ ли, ти кәчьй мә 100 рәзәцьим ьштән пушна. Тидьһгьйц пәрвиш кәчьй 20-ым вәлэ пуәннә ылыы.

Тидьй мәнмән цәхнәм когон тәрвәтән колтыш. Цилән йадыштыт: Магань тидьй сквозной бригады ыләш, кьшә тидьй кәчьй мычкьшты 100 рәзәцьим пуән кәрдәш? Пәшә шьһндән мыштымашнам цилән цакләвьй. Пәшәм мә вәс статьан шьһндьишнә, бригадыштыш ровочьй кәрәк магань пәшә опәрацим ьштә гьһньәт, тидьй цилә инструмәнт вәрцок отвәчәйә. Тәһгәләһ кәждьй ровочьйок иктьй, вәсьйжьй пәшәм ужәш, иктьй вәсьйжьйләһ палша.

Мастарьшты шалгымәм нүжвәц мьһньһн һәрвәмвлә изиш пьжләвьй манам лизш. Отпускьйц толмыкәм кәһнәләш манын мьһнь кок тьһлзәш станок сага ровотайаш йадым. Әштәм, цәх начальник Луи Гросс кәждьй кәчьйһнок толәшәт, „кәһшәм“ мазар кәчьй кодмым пордон сирәлтән кода ылыы. Станокьшты мьһнь кәһньм шотәшөк ровотайышым. Мьһнь мәтәлдон попәм ылыы. шльифуьймәм годым соть ипьһм лыкташ пугайәм ылыы.

Шукок ьш әртьй, бригадышкок мьһнь тольым. Цәх кым кәчьй пәшәм ьш ьштьй. Тиштәкән сквозной бригадывләм организуьышна. Цилә станок йьдә ьшкә инструмәнтвәим паснапасна цьмырән пушна. Кьзьйт ьһндә мастар ьшкә йьбржьй ьшкә әдәмвләжьим, ьшкә станоквләжьим цилә ужын кәрдәш. Фрәзәр ьштьим бригадышты 11 станок, мә „заднй ходдон“ ровотайәнәәт, кудьтым вәлэ кандьышна. Мьһнь Николайәв алашты Фрәзәрнй стакокьшты ровотайым годым „заднй ходан“ ровотайым йөньим тымәнш шонам ылыы. Мол вәрәләжьй гьһнь (обычно) Фрәз станок самоход ваштарәш сәрнә. Николайәвьиштьй аһнәш: Фрәз самоход сәмьһнь сәрнә. Тәһгә гьһньәт, ти опьдтым ьһнәндәрән шьим кәрдт, мьһләһнәм тәгәһ сисьтәмьим пәшәшкьй пьрташ ирькьим ьш пуән.

„Заднй ходан“ ровотайыш Фрәзәровшик Зәлиховым Николайәвгьйц кандаш манын Гәрсс дон попышым. Тошты мастарвлә, шамак толшы Золотарский молы, Зәлиховым пәшәшкьй пьтәрй ьш шагалтәп, вара

Гәрсс ниньим пйзйрәл шоктышат вәлә станокым у мөтодон колташ бштәвй. Тәнгә бштймбйна пәшәм пәлбкынок ашыидараш тйнгәльбй. Пәшә программ 15% привайән пузвй гйньәт, пйтәриш тйлзбйшток мә кок станокым пәшәгйц утыктән кәрдтнә.

Инструмент бштйм пәшәм йараташ кәләш. Бштәш кәләш манмыдон әл привычкыдон вәлә ровотайымыла гйнь, пәшәм анзыкыла колташ ләлбй. Ти пәшәштй кид-йәләт лүктйн шалга гйнь, бштймәт шоәш гйнь, кого анцылтымашвләм бштән кәрдәт. Шихин, Пустынников, Вейман дон икарәш мә бшкә пәшәәшнә у кадырым йәмдблбшнә. Мә ниньим цаткыды дьсциплинбй дон пәшә качәствы вәрц кйрәдәләш тымдышна.

Кобзаровлан коклы кым и шон, тбнгә гйньәт, тидбй бшкә пәшәштбжбй анзыкы когон пырән. Тидбй цәхбшкбй сола йрвзвбй (парән) толын пырыш, кбзбйт тидбй атат пәлбй. Тидбйн бшкбймжбйн үчәнбквләжбй улы, бшкә тымда, пәшәм Кобзаров когон мышта, способнбй ыләш. Тидбй, манаш лиәш, бшкә ипшбйн кбчәл мон. Шамак толшәш Рәбкинбйм нәлшәш гйнь, тидәт прдизводствшты молы ровочбйвләгбйц айырла ылнәжбй, тбнгә гйньәт тидбйлән Кобзаровым покташ эчә мбндйр улы. Кобзаров производствылан бшкбймжбйм викок пуән. Тидбй йбдәт-кәчәт фәрәзбйм йажоракын шбндән шоктым гишән вәлә шанән каштәш.

Ти пәшәштбй мастар нбгышәкат өрбйн шагалшашлык агыл. Пәшә викатән ак кә гйнь, иктәж ма локтылаәтәш гйнь, тидбй станокәш бшкә цагаләш дә кыцә ровотайаш кәләш—анчыкта. Бшкә анчыктымыдон, йажо примәрвләдон вәлә йажо школым бштәш лиәш. Станокәш шагалаш әл сәдбйрәм бштбләш кәрәл лиәш гйнь, швабрым кычаш бнжбй шәкләнбй, тидбйм ровочбй ужшашлык ыләш. Сәдбйрәнә мәнмән пиш йажо ылы, тбнгә гйньәт, лбвбйргә ылы. Мбнь ик вәдбйрә кбйрәсин дон швабрым нәлбймәт, сәдбйрәм мышкаш шагалыым. Брвзвбйвлә тидбйм ужәвәт, шәкләнән колтәвбй. Дә тишәцбйн анәш сәдбйрә лбвбйргән шомәшкәт нинбй мышкаш тбнгәльвбй.

Итбйрәм, порадкам кычымаш мән-

мән пәшәштбй когон кәрәл ыләш. тәмдән стөл коргбштбдә ручкавлә, карандашвлә, пумагавлә цилә ик вәрәшок кйәт гйнь, тә бшләндә ма кәләш, тбдбйм йблә мон ада кәрдт. Тәнгәләок мәнмәнәт рәзәц, оп правка, дьәталь—цилә ик арашты киәнбйт, сәдбйндон ровочбй бшлән кәрәл әдбйржбйм йблә мон кәрдтә. Кбзбйт йәшкквләәш кәрәл инструментвләм вәлә мә кодәнә.

Мә, бригады бригады дон, мастар мастар дон тәнгәшәнә. Мбнь кокшы бригадын мастьәр Йәршов дон тәнгәшәнәм. Икжәк иктбйнәм мә анчәннә (контрольым бштәннә). Отпускышкы кәмбкәм, санаторишкы бшкә пәшәнә гишән мбләм сирәвбй. Йәршовын бригадыжы программ 48% вәлә бштән—манын сирбймбкбштбй, мбнь когон ойхырышым. Отпускбйц тольымат тидбйгбйц мбнь йадым:

— Малын тбймь программ ымдыртәнәт?

Тидбй йбрән кәләсбш:

— Кун дон кәнгәшбйәш ылын вара, тбнь вәт укә ылынат? Сәдбйндон программжым тәмән шоктыдәләм.

Пәлбймән дьәла, тидбй шутьам бштйш, кәнгәшбймәш мәнмән бббймәштбйна пиш когон кәрәл ыләш.

Мә старший мастьәрвләжбй вбзбйтбйн ылынна: Кузәйәв, Малиновский, Йәршов, Котельников дә мбнь. Мә цилән пәшәм тәнгәшән бштәнә. Кү кодәш, кү аныц кәә—кәчбйнбк ма анчәнә. Тблзбйштбй кәндәкшлу тбжәм тәнгәшбйм бштән шокташ мбнь задәнбйм плучайышым. Малиновский—90 тбжәмәшбйм. Тидбй цәх началььбик докы пырәнәт, мбньбйн пәшәәм худан кәй, „побәдит“ сплавәм укә—манын сарвалаш тбнгәлбйн. Тидбйн нормажым 30% валтәвбй, 90 тбжәмәш задәнбй вәрәш 60 тбжәмәшбйм бштәвбй. Пәлбймән дьәла, ти шотдон тидбйн пәшә качәствыжы кузаш тбнгәльбй.

Мбнь тәгәнб примәрбйм тырхән ам кәрдт. Программ ым прнбймайәнәт гйнь, бштән шокташ кәләш.

Ик рәдбй кәчбйвәл качмыкы мә мастьәрвлә программ гишән кытырән шалгәнә. Тәвә Малиновский каштәш, пиш сусу ыләш, тидбйн программ ым валтыктымыкыжы пәшәжбй йажон ләктәш. Мбнь шбдәшкән колтышым. Токыжы мбнь ашкәд мишбйм, вуйна-

матанла кидэм онгәшәм пиштҗышым,
вуйәм вуйстыкырак цикальбим дә на-
чальныкклан попымылаок кәләсбшым:

— Начальнык тәг, 30-тҗжәмбим
мбнбн программәгбц валтай. Мбн-
нбн программәм худан кәә. Йымы
гань ли 30 тҗжәмбим валтай ыланжҗ.

Малиновский шбдәшкән колтыш,
вырсән-вырсән йәчәйкбшкб йожал-
ты вәлә кәш. Вара мбнбнмәт йәчәй-
кбшкб сбгбрән миәвб, попат:

— Тбнь, Гульман, ит тҗкәд тидбм
ит мыскылы, тидб вәт худан ак ро-
вотайы.

Нинблән мбнь кәләсбшым:

— Мбнь пәшәштб тәгәнә мәтодым
тырхән ам кәрдт. Мбнь тәгәшәм,
бшкә программәгбц ик копәкбмәт
ам кәдәрбктыктб. Мбнбн корнәм
тәгәнб.

Шадт Булат

У пәшәлән у мыры.

Изиньәкок пәшә лошты
труйымашәш кушкынна.
Пбцкәмбшым,
пәрвиш тоштым
кбрәдәлбн сбнгәннә.
Шүмнә—
вурсым.
Бшма—
салым.
Ушәм винә кушкын шон.
Мәнмән лбмнә
молы агыл,
мәнмән лбмиә—комсомол!

У блямәшлән—
шу әдәм,
шу әдәмлән—
у мыры.
Тәгәм, тбнбб,
сусуәм,
пыт бивбртән,
чбнь мыры!

Мыры йукнам цилән колыт,
йукнам колын сусу лит.
Тәгвләнәжб мыраш толыт;
мәнмән мыры—пәшә вжк.
Мәнмән мыры—
виән мыры,
цилә йбрвәш рбшкәлтәш.
Виән мыры
сбнгән пыры,

викәт кодшы пәшәш.

У пәшәлән—
шу әдәм,
шу әдәмлән—
у мыры.
Тәгәм тбнбб,
сусуәм,
пыт бивбртән,
чбнь мыры!

Ик бшкәтбн мә ана ыл,
мә—
мбльонын ылына.
Тбвә, анчы
Иван,
Павыл,—
комсомоләш кушкынна!
Партын корны—
сәк төр корны,
курым мычкәш бнбән ли.
Кбрәдәлбн,
сбнгән толмы,—
мәнмән пәшә-лбмнә ви!

У пәшәлән—
шу әдәм,
шу әдәмлән—
у мыры.
Тәгәм, тбнбб,
сусуәм,
пыт бивбртән,
чбнь мыры!

ЙЫЛ МЫЧКЫ

Шал йоктарыш ударниквлэй крайыштыш
1-ш погынымашлан.

Совет сәндәләйк мычкы—
Каспи ләймән тагыжшкы
Йакшар Йыл
Какльаргыл,
Тыгырәлтәйн йогалта,
Шужгә вәлә колталта.
Пыл шайык
Йакшаргән кәчй вазаләш:
Сир шайыц
Жымацын пйләйм анчаләш.
Пылжы йакшаргы,
Тәйржы сары.
Пымчй жаргалгы,
Алык жаргы
Йыл—
Тыл.
Йыл мычкы ош тылвынн
Косирәйән куза,
Халашкы шомыкы,
Рышкыктәрән тутла.
Йыл коәштәлтәш,
Вәд шонгәштәлтәш,
Шужга,
Кәшкәлтәш,
Лужга,
Шәпнәлтәш.
Тывә лыжгә шал йогалта.
Пәшәләйм мыры йук шакта:
Йыл вәйләй
Рычкәлтәш,
Вәд вәйлән
Рывшәлтәш.

Сәргә,
Макси,
Ләксә
Васлы,
Иванжат,
Молыжат—
Ик бригады,
Иктй ганьы,
Йыл мычкы
Шалдон йогәнйт;
Вәд мычкы
Уләйкылә кәнйт.
Прәнәвләйм,
Кәрәвләйм,
У халавләйм йыштәймәшкы,
Заводвләйшкы, шахтывләйшкы,
Нәйнй йылә нәнгәнйт:

Тәнгәштәрән йогәнйт.
Васля—
Вуйлаалтышы,
Шалжым йажон вуйлаалтән.
Макси—
Талаштышы,
Йылә йогаш талаштән.

Вара, вадәш,
Шал шагаләш.
Йыд.
Йыл.
Тыл.
Тыр.
Кушны шөйдөр цылыгыжәш.
Ши тәнгәлә йылгыжәш.
Тылзй сотын анчаләш,
Йыл вәд вәйлән валгалтәш.
Качкындалыт,
Тәмбндәләйт,—
Шал вәйләй кармонь йук:
Мыралтат,
Кушталтат.
Йыл вәйләй прохот йук
Саслаалта,
Туткалта.

Ир каргатаң, ирокок,
Сәйнзәйм пачмы сәмбәйнок,
Нәйнй ружгә тәрвәнәт:
Шалым йогаш тәрватәт.
Шал пөрт вәйләй цаң йук—
Тьонгә вәлә тьонга;
Виктәрәйшй, Вайсук,
Пыч әң¹⁾ мычкы попа:
—„Тышкыракл..
Йыләракл..
Ружгә сәрнәт,
Кургә сәрәт..
—О—у!
—О—у!..
Мыралтат,
Ыгарат.
Корны кымда, йогата,
Шалжы пәйсән йогалта.
Совет сәндәләйк мычкы—
Каспи ләймән тагыжшкы
Йыл талашәв колталта;
Шалвлә пәйсән йогалтат.

1) Рушыр

Кускан Раман.

I

Кускан Раман тавар шйргыжым ныйалтэн мишят, таваржын пйсьй ылмыжым кычэн анчыш, Ышкымжын плотныйк бригадыштыш адэмвлэжым анчал сярнйш. Обшый сарай Ыштйш плотныйк бригады „кэчывалым“ качкын лэктйнат, пйрэнъя вйлан каналтэш шйнзёйн. Раман Ышкэ бригадыжы анзыкы мишят попа:

— Мыйнын таварэмат ударныйк ылаэш. Йажон шымэн шйндёмйкы, хыт пандашётым нйж. Пиш пйсьй. Йал кидэш ужмыкэмат, мйндёйрцёйнок Ышкэ таварэм палэм!

Пйрэнъя ара докы мишят таваржы дон пйрэнъям севальбй. Севальмашэш таваржы изи ййнгыл ганьок — тьон н-н — мырэн кэш. Тагышты ордышты ййнгыл йук шакта машанэт.

— Ййнгыл йукок... Колыда? Курымат ак пыдыргы... Кандангыш и шоеш ти таварым нальйнам гынъ, эчэ со у ганьок.

Стройыш бригады паштэк пашайкы кэш Сёмионын салыш бригады лэктй. Шуды Ыштйш кэмй лёмдон, Сёмион тагачы ала тыгырым чйэн шйндён. Ышкэжы нэгёйр гань шимй ылашят, тидём „тумпат“¹⁾ Сёмион маныт. Кускан Раманым Сёмион ужат, ашкэд миш дэ ййр алтйш. Плотныйквлэ цилан Сёмионым анчэн шйндёнйт. Раман анзылан Сёмион важ таралтэн шалаальт, йады:

— Кувлём вара алталэн шалгат?

Вара Раманын кидгёц таварым нальят кидйштыжы кычылат анчыш, пйсьй ылмыжым провйён — роал анчышат мёнгешок пуш.

Раман таваржым кйдальшкыжы кэрйльбй. изиш лимйк Сёмионгёц.

— Малын мёнъ вёйкэм шйдэшкэн каштат, а? Цилан анзылны кэлсэмә?!

— манын йады.

Сёмион цигаркэжым шушат, попа:

— Кынам тёнъ вёйкэк шйдэшкөнәм, шйдэшкөнәм агыл, тэвэ малын... маньат, выр-вор вэлэ кайы, Ышкымжын бригадыжы докыла сярнал шагальбй.

— Мам попышым, лачок вэт? Сарай стройым гишан Иван попым годым мёнъ тёрөк попышым. Обшый сарайым срокышты Ыштэн ана шокты маньым. Иван попыш „малын ана шокты?“ маньы. Мёнъ Иванлан тэнгэ попэн пушым: мёнман салыш бригадыштына салышвланя шукын агылэп. Плотныйк бригадын шудым Ыштйш кэмйжы ак шо, орканят. Сарайым сдэлашинбй дон Ыштйш пумы гёнъят, нинбй ак талашэп. Сёмйдон шуды Ыштймашят шывшылатэш, сарайат срокышты поспейён ак шо, — Сёмион попа.

— Лачок Сёмион, шайаэт! — шуды салыш бригады логёц тэгү сёгёйрйльбй.

Сёмионын шайаешбйжы Раман рэк гань йакшаргэн кэш. Тыгыр пачыжы дон лэпкэжым Ыштйльят, попаш тёнъальбй:

— Алталэт! Бригадыштэм оркёвлэ иктят укэ. Ышкымэтйн бригадыштэт кычало! Мә тә ганьда лывш кошкы-мэшкы ана амалы.

— Укэ?..

— Укэ!...

— Иктят укэ?!

— Иктят укэ!

— Тэнгёчй кэчывал йактэ пашадэ каштэлдә ма, а?

— Лэс укэ ылын, — Раман ладнан пэлештйш.

Колышт шалгыш „плотныйквлэ цилан Раман дон Сёмион ййр погынён шагальнит.

Сёмион плотныйквлалән попаш тёнъальбй.

— Эх, ударныйквлэ! Стёла лошты, лём плошка лишнбй вэлэ тә ударныйквлэ ылыда. Тә ганьда ударныйквлэ шйрэ-кандангышй улы...

Раман когонок орланымла лн, когонок йакшаргэн кэш.

— Каран!.. Ит попок!.. Ужына вот! Плотныйквлэят, шуды салышвлэят цёйтёдэок анчэн шйндёнйт.

Вара Раман Сёмион докы мишят, киджым кычыш.

— Ситә, ит алталы, ит лёмдйл. Изярнён таландә салаш палаш ми-

1) „Тумпат“ — шим адёмым тэнгэ маныт.

әнә. Кү пәшәм ударныккла пйсьын бйштән кәрдәш мә анчалына. Соикток тә пачәш кодыда. Вара күм ударныккәш шотлымла, угына вот.

Сымион бйшкыжбйн бригадыштыш әдәмвләжбй вйкбй „тәнгәшәш сөрәдә“ манын шаналтән анчалы.

— Ит лүд! Давай, давай! Изәрнәәш мә шудым сойток салән пйтәрәнә, нйнблән ана палшыкты йок!

— Райзы мә ти мөкисвләлән махым пуәнә!

— Йыд омнам ана амалыдә волям ана пу!—салыш бригады логыц йуквлә шактат.

— Иктәжбй киднәм кодлыда,— Сымион попа.

Плотныкквлә логыц кого кәпән, кукшынди мары ләктәт, Сымион дон Раманын кидбж колтыш.

— Пйтыш!

— Әй,-и-й! Все по места-а-м-м!— Раман бригадыжылан приказым пуш. Вара цилән бйшкә пәшәшкышты кәш шәпнөвбй, салышы бригады салаш кәш, плотныкквлә сарай стройаш шагальөвбй.

II

Кымлы имнбй шагалтыман обшый сарайым колхэныкквлә сола вуйәш шбндөвбй. Ош роалтыш мбнбәр тыгырым чиән, кбнбәр вуй йактә шокшым кәргәлтән, Кускан Раман комбы полкышты озы комбылаок „когәклән“ каштыла бригады лоштыжы, строймашты сәрнйләш.

— Тынбйн, тынбйн, тишкбйлә сәрәлдә—үлнбш әдәмвләлән күшбйц сасла. Үлнбй бригадыштыш плотныкквләжбй пйрәнбәм шывшәдәт, висбкәләт. Бйшкәжбй кәрәм мычашыжым топлот шывшыл-шывшыл анча. Сымиондон „шиәдәлмбшты“ паштәк Раманын тыргыжланымжым цилә плотныкквләок цаклән шоныт.

— Йылә йалштәдә? Әй!

— Әй, шывшток!—үлбйц сбгбйрәльөвбй.

Пйрәнбә паштәк прәнбәм күшкбй кузыктән оптөвбй. Плотныкквлә цилән вәрән-вәрбжкбй шагальөвбй, чангаш, роәштәш тынгәльөвбй.

— Пыт кычыда, соикток рун нәрвләлән махам ана пу. Мә донна тәнгәштәрәш пйтәри ик пуд санзалым качкаш кәләш. Соикток нинблән во-

лям ана пу! Иванланат тәнгәок кәләсбйдә²⁾-ик плотныкк попа.

Кәчбй күшкбй кузән шон, ижбй салыш бригады пәшәшкбй кәш ләктбй.

— Анчыдок, Сымионын бригадыжы ижбй ләктәш,—кыйыр үпән, Кавбйри лбймән бйрөвзбй кидшбй дон Сымионын бригады вәкбйлә анчыктыш.

Плотныкквлә цилән нбнбйн докыла анчал шбндөвбй. Салыш бригады сарай лишкбй миән шомык, Раман йбйрә:—Ма вара, пиш ир ләктбйдә, әчә әптәнәт мырыдә. Әх, омйуавлә. Тәләндә вара мәдонна тәнгәшәш.

Пәшәшкбй ир шагальнытат, пәшәшты йажон бйштәлт миәәт, Раман пиш сусу лин шбнзбйн. Обәд йактә амалыш бригадым пыт ваштыл шбндбш. Плотныкквләәт пәшәм прахән шуәнбйтәт, сарай лишбйц эртбш бригады вбкбй вашты-ваштыл анчат.

Сымионын бригадыжы сарай лишкок миән шагальмык:

— Мам когонжок мыскыләдә. Мәнмән ыдырашна шукы улыат вәт салашыжы ир ана ләк. Пожал салән опы, кошкышыжым цымырән, цөвәр годым ыдыраш кәләш,—Сымион попа.

Раман йбйрәш цәрнбш.

— Ызнам. Цөвәр лимббжбйм пәләш лигәцбй, тынгә ылнәжбй.

— Кәдок, кәдок йбйлә, тагынамшән покосда выча,—плотныкквлә йбйрәт. Салыш бригады намысланәнок пәшәшкбйжбй кәш.

III

Иргодым, салыш бригадылан палшаш лимбй кәчбй анзыц вбйргәчбйн Кускан Раман кбйтбкбш пырыш. Тидбй тәнгә лиәлтб: пәл плотныкк нәрбжбй папкавләм шагалташ вәс вуйышкы кән колтөвбй, вәс пәлбжбй заворвләм опташ шагальөвбй. Раман таваржым нәльәт имнбй кбдәж ло мәнбвләм (штолмывләм) анчән ләктбй. Остатка штолмым шоат өрбйн колтыш. Штолмым пәлә шүшбйм шагалтымы. Йажонок анчал мишәт, ти штолмым вашталташ ли. Плотныкквлә докы миәш вәлә ылы. Лайәмбйр папка шагалтымашкы сбгбйрәл нәльбй.

— Әль цәшкәм роән ат мышты?—мишәт йады.

— Агыл... Тбвә анчал доко, кок

2) Иван—колхоз вуйалтышы.

Ындә... Қолышта доко, Кускан Раманын мыры йукшы шакта, палшаш толыт,—иктї маньы.

Сымионат, мыры йукым колын колтышат, салаш пырахән шуш. Вуйым лүктәльы, пйлышым мардәж ваштарәш сәрәлын колыштәш. Ышкыланжы ышкә ак ыньәны, ышкә турәшыжы тумайа „нушты пйтәрән поспәйәнәт, тама ыньәнәшәт ак ли. Лачок вәл һынок толыт.“

Шыргы лошты, сәрәнышкы ләктын шошадон, мыры йук рашкыдын дә рашкыдын шакта:

С неба полуденного
Жара не подступи,
Конная Буденного
Раскинулась в степи-и-и

Раман ышкә йаратым мырыжым мыраат, цилән мөндірцынок пәләвы.

Салышывлә цилән пәшәм пырахән шуәныт. Раманын салаш палшаш толшашлык бригады вәкылә анчән шындәныт.

Алыкышты тыр лин колтыш, лач мыры йук вәлә шакта. Мөндіркы шыргышкы мугырайт кәй.

Ырвәзыраквләшты Сымион сага Раманын буйгады ваштарәш кыргыжәвы.

Ош комбы гань ош тыгыран, ынгыжә гач сәм пиштән, Кускан Раман шыргы логыц бригадыжы дон ләктын шагальы. Раман дон Сымион вәш лиәвәт кидыштым кычәвы:

— Здорово, ударных!
— Здравствуй, косарь!

Раманын бригадыжы вырсышты фронтышты салтаквлә пичәл кидә тышман вәкы пырымлаок, алыкышкы

сә кидә ташкал ләктәвы. Алык мычкы салтаквләдок цәп дон салышашлык шуды вәрәм әрән һәльәвы.

Сымион сусу лин колтышат:

— Вот ындә куштылгын пйтәрәнә —маньы.

Раман ышкә турәшыжы цылик йыраалтышәт, Сымионым ынгыжә вәләшты лапажы дон сәвәләйт маньы:

— Ындә шукын ылына, цымырән шоктәнә. Мөны изиш әчә шәкләнышым: „мимәшәшнә Сымионын бригадыжы цымырән пйтәрән гынь, намыс лиәш мбләм“—манын тумайышым.

Сымион сусу лин колтышат, вәржыгыцәт тәрәәнән кәш. Попа:

— Тәгә салаш пиш худа. Шуды тынвләшты пиш шоран, акситәш әчә кыткы шүнгәвлә улы. Сә йанәнок нвәрат лиәт...

Тәиш шалгалыат Рамангыц йады:

— Кынам сарайдажым ыштән пйтәрышәтә.

— Вөйргәчын вадәш, йыдтон пйтәрышнә. Ударны кычышна. Лач Ильйә дон Карпы вәлә худаи ровотайәвы, ниным мә шим хангаш сирбышнә дә кәчы шотыштым валтышна.

Раманат сәжым ишкыләләвәт салаш тынәльы. Кәчывәл әртөмәк кок цәш кытлан салән пйтәрәвы.

— Колхозыштына ындә сарайна пиш кого, йажо, кымлы имны шагалтыман.

Колхозыквлә цилән, Раманым кычәвәт—ура!—ура!—манын кым ганәк лүктәл колтәвы.

Вара амашвлә докы кәаш тәрәшәвы.

Пәршут П.

У кыры

Тургә-вәлә әропланжы
Кышкы тәгә чоңәштә?—
Пал Сибиргыц Москвашкы
Тәгә пәсәын чоңәштә.

Шунә-вәлә тылвышыжы
Кышкы тәгә кыдаләш?—
Угармангыц Сталинградгыш
Тәгә чыньы кыдаләш.

Цунгырталтыл сир прохотжы
Кышкы тәгә чүктәлтәш?
Ләньинградгыц Москвашкы
Тәдә тәгә чүктәлтәш.

Ирык һәлшы СССР-жы
Кышкы тәгә талаша?
Тоштым ташкән у ыләймәшыш
Тәгә кәаш талаша.

Ыржа

Жар ыржа ныр тангыж ганы
Коэштэлтын рывлэлтэш,
Шурны вьлнй ош шькш ганы
Вьжгэ шьрхэ вьсэлтэш.

Кәпәш шошы ыржа вуйәш
Кьзьйт пьрцьй ьльәнә;
Кәчь шокшәш, шьжгә йурәш
Пьрцьй кушташ ьньәнә.

Жар ыржа вуй күпцән шәрлә:
Пьрцьй тәмьин тоғанәш.
Ыржа вуйжым пәркән сәкә,
Мардәж сәмәш лонгалтәш.

Олым пьрцьй йуктә, пукша;
Пукша, йукта, мадыкта,
Тьыри йукәш рьвшән кушта;
Кушта, анча, олымькта.

Кәчь шокшын йьрән анча:
Жар ыржа ныр сарәмәш.
Тәнә ыржа пәркән шачын,
Ружгә колхоз тьрэдәш.

Ныр вьләцьн чьнь постарән,
Шин, халашкы пуәнә;
У киндьдон прольетарым
Мьшкьр тәмьин пукшәнә. 1932 и

ОВДОТЬ

(РОМАНЫН ЛАШТЫК *)

Луды, шькшь мьжәр гань пьвлә
гьц мамык гань пышкыды лымвлә
валат. Цилә сандәлыкьм ош простыньдон лым ләвәдәш. Кужы, шьртньы кәпән йәкть укшвләәш, ладыра кожвләәш лымәт күшәнок лака. Ыжар имән пүшәнгьвләәт ош ьжар вьргәмьм чийәт. Ладыра, кого укшан пүшәнгь вуйвләштәт амашлаок лым шьнзәш, тьнгьштьжь шьжьм вилшь ьльштәшвләәт, кошкән шагалшы шудьвләәт кайыт. Тәгәнь пүшәнгь ьвәкь шагалмыкыжы амашлаок чучәш. Токо кушкәш цацыш йәкть, кожвләшть токо кушкын шагалшы ьдьр гань шавырым чиэн шагалыныт. Шавыр пач ьвәцшь ьжар парсын ьштьн морковлә кайын шьцмьлә, ьжар имвлә вәлә кайын шьнзьнйәт.

Кәнгьжшь шудывлә, ьжаргын, симсьн, клонойын, нарынзын кайын шалгыш сәрәнвлә цилә лым ьвәлнй ьлыт. Комбы мамык дон оптымы түшәк гань пышкыды купыштыш рәгәнәт, йакшар шәр гань пөчьжәу цилә пуалтәмвлә ьвәлнй ьләш. Тәл, ошы мамык гань лымжьдон, пу пы-

дәштмь уштьжьдон цилә ләвәдәш. Тәл хоза. Тидь правам нәльн. Мардәждон ик араш лин мадәш, лымвләш поктыләш, шишкә, мыра, ружгә гьньәт, ьшкә жоза. Тидьм цәрәш ак ли.

Куплонгашгыц Кырык сирьшкь кәмәш корнышты Отар солагьц со шьргь. Шьргь лоштыжы кәлгь лым, лоштыжы шьргь. Шьргь лсдоныжы корны кәә. Ирок сәтәмәшкок пьрәнә вьзыдон ләктьтәт, овәт йәктә кәмәшть со шьргь. Нырышты, сәрәнвләшть, алыкышты, Йыл вьлнй мардәжән, йожан гьньәт, шьргь вәшт корныдон кәмь годым кок вәлнйш шьргь, әньм кьр дон әрьмьләок мардәжьм ак колты. Корнышты тыр. Корнышкы лымвләәт йалахайын валат. Кынам тинәм, кужы пүшәнгьвлә вәлә вуйым тәрвәтьлйәт. Ордьшть кого мардәж улы годымжы шьргәт ружгә. Корны ордьштьжь лым вилмь сәмьнь морән кишәвләәт мьдәлт миәнйәт. Шоән, шоән токо эртән кәшь эвәр кишәвлә вәлә пәлдьрнәт. Корныдон, шьргь вәшт ашкәдмь годым, корны кок вәлнйш шьргьжәт вәштәлт мийә. Тәвәш шалахай вәлнй тамаганьвлә тьльәнгьм рөнйәт ьлын. Укшвләштьмәт ирьктән шоктыдәлыт.

* Цилә роман хәлжәк Москвашь "Молодая Гвардия" издательствьш ләктәш.

Укшвлә, царкәмвлә, цадыри цилә кы-
цә шон кийт. Мбндбръц анчәнжы «та-
магань кого штурма шбргым локтыл
кодән»—машаналтәш.

Пақыла кәмбй сәмбнь кого йакты-
вләм, лымә кожвлә, кожәрбм, ләк-
тбн кәрдтбмбй тыгыды цбшмбк ваш-
талта. Просәквләм әртәт, шбргбй эчә
цбрәжбм вашталта. Эдәм анзылны
кино картбнцләок вашталт миәт «тә-
вә эчә тидбм анчал, мбнь тәгәнбй
ылам, тәнгә бләм, тәнгә кушкам» —
манын попымыла, пбжгбмблә вәлә
шбргбй чучәш.

Корныгбц вургымла вәкбй тәвәш
анчалаш. Тиштбй 5-10 и пәрви тәә-
льәнбм роәнбт ылын. Кбзбйт тыгы-
ды шапкылә, пистәр, когилә кузән
шагалын. Цбшмбк покшалны ик шо-
нгы кож шалгалта. Ладыра укшвләш-
тбй вәлә лым тәмдән шбндәнәт, кә-
чәлт шбнзбнбйт. Тыгыды пүшәнбвлә
лошты шонгы ош пандашан тютә
ганьок ти когижбй шалгалта. Корны
тбрбштөк тәвәш тәәльәнбй ровота-
йшвлән зимидә ылын. Кбзбйт зими-
цә вәрбштбжбй лым лаксак вәлә пәл-
дбрнә.

Корныдон кок пырәнә возы кәят.
Анзыц кәшбй возыштыжы көк алаша
кбцкбмбй. Шайыл возыштыжы сөрән
вблбй. Кбцкбм әдбржбй кок имньи-
жбнәт шбштбн. Пүгбвләштәт шим
чиәдон чиялтән шбндбмбй. Кбцкбм
әдбр анчәнок:

— Нужда эдәм кбцкбм әдбр агыл,
— манмыла.

Нужда эдәмбн кбцкбм әдбр му-
шын вәлә. Шукыштынок камыт по-
кришкәштәт укә. Капцакан, полды-
шан сәтәлкә, шльйә сәрмбцвлә ги-
шән нәзәр эдәмлән шанашат укә. Нә-
ләш сойтөк сила ак нәл.

Анзыл тирбштбжбй лу аршынанвләм
лу вәршөканвләм кок пбрәнбәм пиш-
тбмбй. Шайыл тирбштбжбй лу аршы-
нан, кәндәкш вәршөк рәдбй кок пб-
рәнбәм пиштбмбй.

Анзыл, пбрәнә возы паштәкшбй
луды, шиньәль мбжәрән, клоной ку-
шакым бштәлбн, салтак йалашан,
салтак луды калпакым чиән, шим
пандашан, кымдарак пулш бнгбжән,
кльәчәрәк йалан мары ашкәдәш. Ку-
шакәшбжбй шбштбй салам кәрблбн.

Корны нъызикәрәкәт, көк алашәт
возы когоракат, төр вәрәшөк кәнәл-
тәш шагалаш цааат:

— Но-о-о-о! Аәх! вуйәт лишәш...
Возы кого вара-аа! Ти вадны качтә
ш а л г ә н а й т ы ж а т! — м а н ы и
кушакәш кәрблмбй салажым лыктә-
шәт имньижбм, мары лүдбкәт.

Ти мары кок имньи хоза, Караси
ыләш.

Карасин тәнә цәш. Эртбш ин кы-
рык сирештәт киндбй худан шачын.

Караси киндбй гишән пайан ыләш.
Киндбй улы. Имәштбй, анзыли Совәт
киндбйвләм погән гбнбәт, отрәдвлә
киндбм псгән каштыныт гбнбәт, Ка-
расин киндбм ик пбрцбмәт нәгәтә-
лбйт. Карасин киндбм зрә ат мо. Бш-
кәжбгбц пасна, тидбн киндбй улы-
жым пашкудивлә моло иктәт ак пәләп.

Әмпичбштбй әрвә куды шайылны
Караси мүнәмбм капайән шбндән.
Мүнәмбшкбй кок кого ларвләм кин-
дбй опташ валтән шбндән. Мүнәм
вблкбй тошты худа олымым йбрән
шбндән.

Соты кәчбн понар тылдон кбчәл-
мбкәт Карасин киндбм мон аткәрт...

— Тәнәш гоным киндбштбй вәлә
цилә силажы,—манын Караси шана.

Йәл шужән бләмәш тидблән ньи-
мат ойхы агыл... Тидбй изиньәкок тә-
нә кушкын. Изи гонымжөк мадаш
моло кәмбкәт иктбләнәт нымат
ак пу ылы. Йәлгбц гбнь тагыцәт,
тамамат тарвән алталән нәләш цаца.
Йә, тәвәш двухклассный школышты
тымәнбмбй гонымжы, Карасилән атя-
жбй шбжбм кым тәнгә оксам пуән.
Караси ти кым тәнгәбц тәл качыш-
ты лу тәнгәмәт утла бштән. Кыран-
дашвләм нәләшәт, выжала. Пумага-
вләм выжала. Кампәткәвләм нәлбн
толәшәт оксанвлән вычала. Тәнгә-
лә изиньәкок Караси «бләш» тбмә-
нбн. Двухклассный школышты ты-
мәнбмбжбй тидблән такәш йамтә...

Карасин кәрәк мам бштбмбй гоным-
жат иктбм вәлә шана.

— Мыштәт гбнь, кәрәк кынамат,
йбнбм моаш лиәш—манын со бшкә
турәшбжбй попа.

Караси годшвлә фрәнтышкат каш-
тыныт. Караы салтакәш кәмбгбцәт
кодынмыш сиКамиссбшкбй шагал-
мы анзыц тән. шум әрдбй тбнбш-
кбй цикән сасна. Камиссбшкбй ша-
галмәшшколтәнбн хан гань пуал
шбнзбн. әрдбй

— Ма вара линят? — манын йады-
нутат:

— Мбнь со тэгэньб, тоннаат киэм
вэлэ, нымат бштэн ам кэрт, — манын
Караси кэлэсэн.

Доктыр Карасим, нымалан йарды-
машэш лыктын.

Камиссгьц лăкмькьб, ик ѳрдьктьм
саснала тьб доктырок пуалшыжымат
тѳрлэн, — солашты манэш, манэш ша-
йавлă тьбнăм ьльэвьб.

Ти шайаланат бьнăнăш пыток ли-
эш. Ти шайавлăн 50 тăнгă шѳртньб
оксам доктырлан Караси пумымат
ăшьндăрăш лиэш.

Ти пăшăштьб ик тошты мары ша-
макым вэлэ кэлэсăш лиэш. «Кид ки-
дъм мышкэш, дă коктынат ошэмьт».

Ти шайа постолок Карасим выр-
сышкы нăнгэтăлбтат, вырсы гач то-
ныжы Караси мындырланыш вэлэ.

Граждан вырсы лошты, голодный...
Тьф. Суасламарывлă, халаштышы
рочыйвлăн сэмьйă — кьчэн каштыт.
Ăдьрвлăштьм выжалат.

Уштьштьб цăрă йала, прамой чиăш
выргэмат укэ, качкаш ак ситьб, йьб-
вăш ти, тьф — тэгэнь ьлбмăш фронт-
тышты. Тьнгэ гьбнăт, рочыйвлă,
труйышы хрэсăнвлă помешьквлă ваш-
тарэш, цилă сăндăльк ььлнъш ка-
питальизьм ваштарэш кьрэдăлбт.

Солавлăштьб Караси ганьвлă йал
шужым дон пайэньт вэлэ. Шужышы
рочыйвлăн сэмьйăвлăм, шужышы
суасламарывлăм сьбнзă кьбрăт кырават.
Йал ойхырат, мăгьбрăт, колат, кижăт,
йасыланат. Караси ниньб шотэш па-
йэн вэлэ. Роколмала, киндьблă, пиш
шуды ѳкдон пиш шуку ѳдьбьм Ка-
раси нăлбн... Суасламарывлăн тэнэ
киндьб лин. Алавлă гьцѳт шужэн
ьлбш рочыйвлă ѳдьб выжалашат
ак толэп. Совэт власть граждан выр-
сым пѳтарэньт, хозăйствам лүктă. У
гьц стройа. Рочыйвлă хозăйства,
промышльэность лүктăлмăштьб цилă
куатыштыдон кьчэн пăшăм бштăт.
Фабрик, заводвлă шалгымашгьц тѳр-
ванэньт. Хрэсăнвлăлăнăт киндьм
бштăш, выжалаш вольам пуэн. Прод-
налогым окса тьлбмьб налогодон ваш-
талтэн. Хозăйства пингьдэмдăш,
куат нăлăш, — Совэт власть ирькьбм
пуэн. Караси ганьывлă ти ирькьбм
ьшкьбмьштьм пингьдэмдăш нăльэвьб.

Пăшăм эчэ пытырак бштăш при-
вудьым когоракым нăлăш Караси тэ-
нэ бшкэтшок ик вартылым нăльбь.
Иыл шьбцмэшкок ровотньквлăм тѳр-
лэн кэн; кым пѳрт, ик кьлăт пура-
лык пьрэньăвлăм Караси роктэн.

— Ти ромы льэсьм токъна шыв-
штэн шуэмат, шошым кым пурагэ
чангьктэн шьндэм... Вара выжалашат
лиэш... Тэвэ оксаэт кьшты лиэш, —
манын Караси имньб поктым лош-
тыжок корны мычкы шанэн кэб.

Мам тэгэ ат шаны?

Мьлионвлă. мьлиардывлă, тьжэм-
влă йамэвьб. Кьзьбт пингьдьб окса,
чѳрвоньэц лăктьн. Шукэш агыл ши
окса лăктэш, — маньт...

Граждан вырсы лошты Караси йы-
вырт торгэйнăт, шуку мьлиардывлăм
кьчэн. Тьнгэ гьбнăт, оксавлă шу-
дэшт миэньтăт, ньима кынымат Ка-
раси мон кэртэ... Мьлиардывлăм, кѳр-
рэнкьвлăм Караси кьзьбтат урда...

— Совэт власть шортьб оксам,
шукэш агыл лыктэш, — маным Ка-
раси колынат пиш сусу ьлэш. Шѳрт-
ньб окса лыкмым когон выча.

— Шѳртньб, ăль ши оксам пьзьб-
рăл пиштьмькăт нымат ак ли. Кѳр-
рэк кынарат пѳрегăш лиэш, — манын
шана.

Миколай кугижă годшы ши шѳрт-
ньб оксавлă Карасин кьзьбтат улы.

Бшкэжьб:

— Сăндăльк изиш тырлымыкы лык-
там, — манын шана.

— Ши оксавлăштьм мэл сѳргăлэн,
оксан шьцѳллэн выжалаш лиэш. Ок-
сала агыл гьбнь, киндьблă пуаш лиэш.
Киндьблă агыл гьбнь, ѳдьбрлă. Ѓдьб
ньгынымат ак йам... Шѳрбньбжьм
гьбнь кѳрэк кынамат пиш шѳргьб ѳк-
дон выжалаш лиэш... Оксаэт лиэш
гьбнь, йажон ьлăш лиэш, ньима гь-
цѳт лудьбш агыл... Оксашты дăш, ок-
сашты ьлбмăш, окса куштыкта, окса
мырыкта, — тэгэ Караси со окса ги-
шан шана.

Бьлньб чимьб выргэмжăт, рочый-
влăгьц, суасламарывлăгьц цилă нă-
мьб ьлэш. Тэгэнь салтак сукнам, ты-
гыр, йалаш, шиньэльвлăм Караси ку-
рымжат чиэн ак пѳтарьб. Ѓрвэзьвлă-
лѳнжăт курымэш ситă. Ош пумажньб
жым. Ирсă. Вуйгэ пачкэ мьбньѳржьм
кынары нăлбн оптэн. Ти ѳдьбрвлă

цилөөк пурлыклык, Прасколан лиэш. Магань нэрэтшй толыккы Праскон укэ? Тэгэнь нэрэтшй солаштыжат иктйнэт укэ.

— Мыштэт гйнь Совет власть годымат пайаш лиэш. Тэвэ суасламарывлэгйц нэлмй адйрвлэм тайашэчэ иктй мүнэмбм 'капайаш кэлнэжй,— манын Караси шанэн кэя. Тэгэ шанымр лошток Карасин ышышкы, Прасколан тьосынкы нэлмй пырэн колтыш.

— «Шартвал анзыц. Тунй пу пыдэшмй уштй. Оравивлэ вйсэн кемашэшок кэн вазыт. Кэчйнь кйцйзэй вэлэ. Киндй литэят, суасламарывлэ адйрбм выжалат. Бйдыр дон аважй суасламарывлэ Караси докы пырэвй. Шужэн, прамой качтэ йланйчят, коктынат сарэм шйнзбйнт. Кидйштй, цйрэштй лудон кавашты вэлэ... Сола мычкы кйчэн каштынытат, сыкырым пушы укэ. Сагашты остатка тьосынкым выжалаш кандэнт. 7 кйрвэнгя шожлашашэш дэ ик пад роколма шолтэн пукшымашэш Караси тьосынкым нэлбй... Суасламары ватй:

— Привайэмэ,—манын сарвала, пиш корон мэгйрй.

— Ньэволя ам нэл, пуэт гйнь пу, а то тьосынкэтшймат нэлэтат кэ,—Караси кэлэсэн.

Тидй Карасин ышышкы со пыра. Тэгэ мол адйрвлэмат Караси шу-кы нэлбйн оптэн...

Сөрэн вйбйн возы паштэк бйдырёмаш ашкэдэш. Пидмй йалан. Ардй кижймашгйц йшкэ шарык миждон пидмй ардй цыамам чиэн. Вйлнйжй роалтыш шавыр вйлан тумыш мйжарбм чиэн. Вуйыштыжы луды вйцкбйж савыц. Савыцшым изиш комдыкырак йалыштэнэт, смольы ганьы, шим упшй кайын шйнзбйн. Мйжаржй, савыцшы лым вэлэ. Кого савыц дон, пишгомжым шокшат шуды кошёл йарэ пынзалтыш панды лываккй пиштэн. Цйрэжй каштыргалын, мардэжэш шимэш шйнзбйн, вургымла шйргйжбм уштй качкын ылын; кйзбйт лиман кэн. Пытйрли ти бйдырёмашбм анчалмыкок:

— Тунй, мардэжйштй, уштйштй топлот каштын,—манын шаналташ лиэш. Цйрэжй изиш шадыранрак. Кайшй ик поратка. Ашкэдбйшжй, бйдырёмаш ашкэдбйшлэят ак чуч.

Подсанкы паштэк ашкэдшй, ти бйдырёмаш Овдоть—Карасин ровотныкшы—ылэш.

Корнышты шаловлэ укэят, подсанкы ак шанэштэлт. Ридакбймат сэдбйнонок пулыш вйлан намал ашкэдмй-лэ агыл. Ридакштат пйрэнгя вйлноок киэн толэш.

Игэчй шотшыдон гйньбй Овдоть эчэ йрвэзбй ылэш. Толшаш шошым 18 ишкй вэлэ эчэ пыра. Ти изи курым йлымашток Овдоть пиш шуку орлыкым, йасым ужын. Ик радй уларнышты йлбйш когораквлэят тэгэнь орлыкым, йасым ужталыт. Подсанкы аштэк ашкэдмаштй, пышкыды вилшй лым вйлакй анчэн Овдотын ышышкыжы эртйш йлымашпйжд пырэн колтыш.

— Йлымаш... Йалат йлэтат, мйньят йлэм. 17 и мйлам шон колтэн. Луат шбм иаш бйдырвлэ йал марлан кэят. Семьам войат. Мйньбйн марлан кэаш агыл, вйлан чийшэмат нымат укэ... Тэвэш вйланбйш шукшй мйжарэм... Кок мыжыр тыгыр йалашэм. Запон, анзылвач иктйт улы... Мэлсэргам, оксан шуйшбм, цэпошкам—шанашат укэ...

Нэлшаш тэвэ Карасин Праском—тйды йшкэжй луаткут иаш вэлэ ылэш. Кок кого сундык товражы улы Суасламарывлэгйц налмй товрагйц пасна, мйньбйн труйваэмат цилэ Прасколан лиэш. Пйрэнгя возыдон мймбкй кынцалам шбйдырёмйла. Тидй кўлан лиэш вара? Мйлам? Мйлам агыл,—Пырасколан. Цилэ Прасколан. Кынам вэл мйньжбн пурй йлымаш толэш. Ровотныкшыты йлэнок бйдырикшбйвй курымжат эртй йшкэлэ... кыцэ ти кэлтймашвлэ дорц карагам вэл...—тамам эчэ Овдоть шаналталы дэ:

— Овдо-о-о-оть... Нэ шэргэндй! Пырыл изиш,—манын Караси сйгйрэл колтыш. Овдоть сөрэн вйлым эртэн Караси докы мишат, мйжар онжыгйц Караси шож шэргэндбм лыктат ик изи лаштыкым Овдотьлан тодыл пуш...

— Шукэш агыл Отарышкы шона... Кышэц аньят тагачы тэгэнь лымжат лйкктыц,—Караси маньы.

— Йорэ тйвэш,—маньят Овдоть, корныгйц ордбшкй шагальят, сөрэн вйлыжй возыдон эртэн кэш. Шэр-

гәндѣ качкынок [Овдоть подсанкы паштѣк шанән, шанән ашкѣдѣш тѣнгәльѣ.

Бѣрвѣзѣи годым пиш шанымыла. Мам шанаш тѣнгәлѣт, тидѣм кашар-тымѣшкѣи цѣриѣмѣи ак шо. Овдотыт тѣнгәлмѣжѣм пакыла шанаш тѣнгәльѣи:

— Эртѣш бѣлѣмѣшѣм нѣмаланат ак йары. У бѣлѣмѣш гишән шанаш кѣлѣш. Ышкѣ бѣлѣмѣшѣм тѣрлѣш, Ышкѣ вѣлѣ корным мон кѣрдѣм. Иктѣжѣи корным ажѣт пугѣцѣштѣи, тѣнѣм йажонок йѣнѣм моаш линѣжѣи бѣлѣнѣжѣи.

У бѣлѣмѣш гишән шаным сѣмѣнѣок эчѣѣт тошты бѣлѣмѣшѣк ышышкы пыра.

— Атьѣмгѣиц бѣндѣкш иѣш тылык кодынам... Тымѣнѣшѣт ик тѣл дѣ вѣс тѣлѣмѣжѣи шартыал йактѣ вѣлѣ каштын кѣрдѣнѣм... Вара атьѣм колыш. Тымѣнѣшѣт Ыш ли. Шукѣрдшѣи лыдашѣт путайыдѣлам, лыдашыжѣт мондыдѣлам вѣл... Вѣс шѣйжѣш бѣрлѣхѣндон дѣ шадрадон изиш колыдѣлам. Атьѣм колымы годшѣн, пуры бѣлѣмѣшѣм ик кѣчѣт уштѣлам... Курым эдѣмвлѣн ышкѣл оролѣн, кѣчѣн, йѣл мычкы ровотнѣыкышты бѣлѣн каштын бѣдѣрикшѣи-вѣи курым шон шагалы... Йѣллѣ мадын, ваштыл, шѣнѣзѣиш полкышкы кыргышталын вѣрѣмѣм эртѣрѣш ак ли... Мадмы шоѣш, вѣт бѣрвѣзѣи бѣлам, вѣр шолѣш, йѣсы ам бѣл, кѣпѣмѣжѣи моло рѣзинкѣи дон шывшыл шѣндѣи-мѣи гань таза. Шѣнѣцѣиц полкышкы лѣкшѣшѣт йѣллѣок мыралтѣн колтышаш. Йукѣмѣт укѣ агыл, сѣмвлѣштѣи-мѣт пѣлѣм...

Тѣвѣ мѣнѣ годшѣмѣиок Салдиар Максимѣи Йѣвдоком нѣлшѣш. Изинѣ годым, атьѣм улы годым Йѣвдокдон со икараш мадына ылыы. Поганьавлѣм марлан пуѣнѣ. Сѣян шилыквлѣм Ыштѣнѣ. Хыналаш кандыштына. Изѣ тирѣнѣт топылот икараш мадына ылыы. Йѣвдоквлѣ ик порадака ылытат, Йѣвдокын ыргѣмѣжѣи вѣлѣ, мѣнѣнѣгѣиц йажорак ылыы. Качкаш мѣгѣицнѣ йажоракын качкыт ылыы... Поганьавлѣм мѣнѣгѣицѣм Йѣвдок худан Ыштѣ, ак мышты ылыы... Шѣлмѣлѣ мадмы годымат, шѣлѣн ак мыштат, мѣнѣ пиш йѣлѣ моам ылыы. Мѣнѣ

шѣлѣн шѣнѣзѣмѣт йѣлѣ мон ак кѣрдтѣп ылыы. Йѣвдок кѣзѣт шукѣрдшѣн тымѣнѣш. Тѣ тѣнѣ, тѣ вѣс и бѣрвѣзѣивлѣм тымдышѣш лѣктѣш. Мѣнѣ со ровотнѣыкышток. Ку мѣлѣм тымѣнѣш корным анчыкта?..

— Аьѣм имѣштѣи колыш. Онжы йишнѣ, нѣмат Ыштѣн ак кѣрд ылыы... Шукшѣи пѣрт, кѣрпѣц кѣлымашты йѣлаташ йарал вѣлѣ кодын... Атьѣм колымыкок имнѣнѣѣт колѣн... Худа шукшѣи сарайна ылыы. Сѣмѣрлѣн кѣшѣт, тидѣмѣт аьѣм бѣлѣмѣжѣи годым олтѣн шуш...

Тѣнѣ бѣлѣн кашмашты ыргѣм гишән, пурлык гишән шанашат укѣ, кыцѣ гѣнѣѣт вуйым пукшѣн лыкташ шанѣт...

Бѣрвѣзѣи эдѣмѣн, пѣургикшѣи-вѣн гѣнѣѣт, бѣдѣрикшѣи-вѣн гѣнѣѣт, кѣрѣк кыцѣ нѣзѣрѣн бѣлѣт гѣнѣѣт, ышышкы бѣрвѣзѣи бѣлѣмѣш ышат пыра.

Овдоть вѣсѣм шанаш тѣнгәльѣи: —Праско тѣвѣ, 16 иѣш гѣнѣѣт йаратымыжѣт улы... Праско мазар рѣдѣи, Стѣпан Иванлан, мѣнѣ гачѣм сирѣмѣшѣм намалтѣн колтѣн... Иктѣт, нѣмат ак пѣлѣп... Атьѣжѣи-гѣиц йѣвырт, шим йѣлашым, ала тыгырым Иванлан Ыштѣн пуѣн... Эртѣш канѣжѣи, садышты, кого шол шайылыны, вады йѣдѣ, Иван дон Праско топлот вѣш литѣт попѣт, вѣштылыт, мадыт ылыы...

— Мѣнѣжѣи вара кынам йаратымы лиѣш, вѣт, луатшѣи-мѣиш бѣдѣр бѣлам—манын Овдоть шаналтѣн колтыш. Тѣнѣ шанымаштыжок Овдоть йакшаргѣн кѣш. Монгыржѣт пѣжѣлт кѣмѣлѣ чучы. Тѣгү, Овдотыым намысландарымлаок чучын колтыш.

— Луатшѣи иѣш бѣдѣр бѣлам гѣнѣѣт, тидѣм мѣлѣм шанаш ир, ку вара, мѣнѣ ганьѣмѣи, цѣрѣ кѣлам анчалѣш,—намыстымы мам шанән кѣм—маным Овдоть Ышкѣмѣжѣи Ышкѣ ырсаш тѣнгәльѣи...

Караси доны Овдоть ровотнѣыкышты кым и бѣндѣ бѣлѣ.

Ровотнѣыкѣш Овдотыым Караси тѣрлѣмѣи годым: „ыргѣмѣи, тыгыр йѣлашым, мѣжѣрѣи“—Ыштѣн пуаш сѣрѣн.

Тѣлѣѣц пасна тѣлѣзѣи йѣдѣ ик пуд киндѣи пуаш лин.

Кым и эртѣн кѣн гѣнѣѣт, Овдоть-

лан вѣц пуд киндѣм вѣлѣ Караси паша тѣрѣм пуэн. Тидѣжѣмѣт, Овдоть ѡвѣжѣ эртѣш шошым, колыдѣ ылгѣцѣ Карасы ак пу ылы. Ти вѣц пуд киндѣ дон Овдоть ѡвѣжѣм та йѣн. Короп ѡштѣм тѣрѣжѣм, капаймы, тайымы тѣрѣм тѣлѣн.

Паша тѣрѣм йадаш Овдоть лѣдѣш. Шѣклѣнѣ.

— Караси гѣц паша тѣрѣм йадмыкы, мѣнѣм ѡнѣт, лыктын колта, кыш вара тѣнѣм кѣн пырѣм,—манын Овдоть шана.

Пашажѣ гѣнѣ, Караси доны иктѣн гѣцѣт большы Овдотѣлан вѣлѣ тѣкнѣ. Праско пашѣм ѡштѣн ак мышты. Уштѣ годым шѣнѣш лѣкмѣгѣц гач нѣгышкат ак кѣ. Шокшы, айаран годым тѣгѣт ѡнѣжѣ лѣк, айарѣш шимѣмѣгѣц, цѣрѣ каштыргымашгѣц, тѣрѣвѣ пыжымаш гѣц лѣдѣш.

Праскожым гѣнѣ Караси цѣвѣи мыны гѣцѣт большы пѣрѣгѣ.

Мам качнѣт—тѣдѣм пукша, мам чинѣт—тѣдѣм чиктѣ, кышкы кѣнѣт, тѣшкѣ вѣлѣ Йѣвдокым ѡшкѣтшѣм ак колты, сагажы вѣлѣ нѣнѣѣ...

Тѣнѣ мам шон шанѣн кѣмѣштѣ, Отарымат Караси дон Овдотѣт эртѣн кѣвѣи... Кужы гѣц Йылышкы лѣктѣвѣи...

Йыл вѣлнѣ шѣргѣштѣш ганѣ тыр агыл. Кѣшѣцѣнлѣ Йыл мычкы мардѣж йоштарѣ. Йожвлѣштѣ мѣндѣрцѣнжѣ анѣн, мардѣж вѣстѣрѣмѣ сѣмѣнѣ парсын шуйымла вѣлѣ чучыт. Тѣжѣмѣн, мѣиоин шукы парсын шуйым дон тѣгѣ комыла, лым йожвлѣ гѣц кѣрт аравлѣ лит, карѣмвлѣ мѣдѣлтѣт.

Йыл вѣлнѣ мардѣжанѣт, корнѣш лымым изишѣт шѣндѣдѣ.

Овдоть кычылтмы сѣрѣн вѣлѣи тыр шалѣштѣлтѣмѣм пиш ак йараты. Шалотурѣ шомыкы тѣрѣнѣ вѣлѣ лин шѣнѣш тѣрѣнѣн кѣѣ. Кѣзѣт, шало укѣ гѣнѣт, мардѣж кѣшѣцѣнлѣ когон вѣстѣрѣт и мычкыла корны гѣц ѡрдѣшкѣ подсанкым тѣрѣтѣ, сѣрѣн вѣлѣи тѣшѣкок, тѣрѣнѣ лин, анѣцѣ кѣшѣ, кѣк алашан подсанкым эртѣн кѣш...

— Овдотѣ! Овдотѣ!.. Имнѣнѣдѣм анчы... Шушыргѣн кѣ лиѣш,—манын Караси сѣгѣрѣл колтыш.

Овдоть пѣрѣнѣѣ вѣзы вѣлкѣ ку-

зѣн шѣнѣт, сѣпѣм кычыш.

Алыкымат эртѣн кѣвѣи.

Шѣдѣр лап дон кѣмѣлѣ... Тиштѣ тыр... Корны качтмат йажо... Ак шалѣшт... Ашкѣдѣмѣ сѣмѣнѣ, лѣшѣнгѣ тѣнѣлѣмѣм шанашат лиѣш.

— Кышак вара? Мам шанѣм ылы —манын Овдоть ѡшѣндѣрѣш цаѣа... Э-э-э... тидѣмѣш... Кѣзѣт уштѣ. Пѣрѣнѣѣ вѣзы сага кашмыкы йангылымыла, токына мимѣкѣ тѣвѣ кѣнѣлтѣшѣш ыланѣжѣ... Укѣ, Караси доны кѣнѣлтѣш, шанашат укѣ... Мимѣкѣ имнѣвлѣлѣн шудым пумыла. Изиш лимѣкѣ йарымыла, ѡлѣ йуктѣмѣлѣ... Вацмы анѣцѣ шудым пумыла. Имнѣвлѣгѣц пасна ышкѣл лишѣшлык улы, со йѣд йѣдѣ оролы... Кынзалам шѣдѣрѣ, такѣш ит шѣнѣзѣи...

Пашажѣ гѣнѣ Овдотѣлан лачокок шуку тѣкнѣ.

Тѣлѣм—шудым, пум, пѣрѣнѣвлѣм Караси сага Овдоть со шывшѣта... Нѣгышкат кѣмѣлѣ агыл гѣнѣ, вѣлѣыкым анчымыла.

Кѣгѣ пашѣжѣк кѣнгѣжѣм тѣкнѣ. Вѣлѣыкым шывшымыла, Кѣрасин вѣц ышкѣл. Кыралмы вѣрѣмѣн, кыралаш, ширѣш. Тѣрѣдѣш. Кѣлтѣм шывштѣмыла. Сотыгѣчѣ паша ѡштѣм лошток имнѣи кѣтѣшѣт кѣмѣлѣ. Праско имнѣи кѣтѣш шоѣн вѣлѣ, Иван кѣѣ гѣнѣ вѣлѣ кѣѣ.

Цилѣ пашѣмок (хрѣсѣнѣ пашѣвлѣм) ик рѣдѣи пѣургикшѣвѣи ѣрѣвѣзѣвлѣгѣц Овдоть йажон ѡштѣн мышта. 17-18 иѣш ѣрѣвѣзѣвлѣ кѣвѣнѣм кѣшкѣн, шуды вѣзѣвлѣм ѡптѣн, шож капнам когом капналѣн, ѡнѣм шѣндѣн моло шоѣш вѣлѣ мыштат.

Ѣдѣрикшѣвѣи гѣнѣт, Овдоть ти когѣ пашѣвлѣм, топлоток ѡштѣнѣт ровочы когѣ пѣургѣвлѣлѣкок кычылат мышта.

Йужнам вѣлѣ сила чѣдѣрѣклѣ чучѣшѣт—нѣлѣи пашѣвлѣ йасын чучыт.

— Нѣзѣр, тылык ѣдѣм тырхаш пиш мастар,—манытат; тидѣ лачок. Овдоть вѣрѣштѣ тѣгѣнѣ нѣлѣи паша ѡштѣмѣштѣ Праско ылгѣцѣ, тагынам кыптыргѣн вазын ылы.

Овдоть шу, пинѣдѣи лулѣган ылѣшѣт, изинѣкок нѣлѣи, йасѣш тымѣнѣнѣт вѣлѣ, когѣ нѣлѣи пашѣвлѣмѣт, йасы гѣнѣт тырхѣн шоктѣн.

Кѣпшѣ дорѣ Овдоть анчалмыкы коклы кым, коклы вѣц иѣш ѣдѣрѣ-

машэш шотлымыла. Цырэжым анчалмыкы вэлэ, Ырвэзы, Ыдыр ылымжымок палаш лиэш. Цырэштыжы ньи-магань пйрнзыкят укэ. Шымэ, розывый макы пэлэдыш гань цырэжы, мардэжэш, айарэш, уштэш, шокшэш йылэн шимэм шынзын.

Луатшым яаш Ыдырикшывы Овдоть эдем Ылымашым эчэ прамой ужын анчидэ. Кызбит йактэ тидым иктят сэмалэн анчыдэлыт. Ылэш кыцэ кэлэш, тидымат иктят тымдыдэлыт. Цилэн ровотныкыш ужыныт...

Караси доны кым и Ылым лошты Овдоть кэрэк кыцэ пашам Ыштэш пугайылын гынбат, таужым иктынгыцят колтэ.

— Ти паша Ыштэмэтлэн, пиш ко-го тау, Овдоть,—манын кэлэсыдэлыт.

Вырсымашыжы гын, шамакшы шуку тйкнэн. Йужнамжы йылыш тыл салым дон паньэжмьлэок „кальэныт“.

Караси ик ганак савэн колтэн... Ти савыжы гын ньигынамат ак мон-даат. Йид кйтөгьц имным кйтэн толын да Овдотыым ширэш колтэнбит. Кэчы пиш йажон Ырыктэн шьндэн. Ышкэ йалвлэштэдон лывшым йумьлэ-ок коштэн мия. Пйлгомьшты ик пйл тырапаат укэ. Пиш тыр... Туартыш анзыц Овдоть ширээш шынзылдалын да нэрэлтэн колтэн... Когон йангылэн шьцшы кэпэт шамжымат йамдэн шу-эн. Овдоть тагыцэ аныт ширэжы гыц кыралмашкы валэн вазын...

Кыцкыш шон шагалын, эртэ вэлэ. Овдоть ныргыц со ак валы.

«Ангэ изи вэлэ, кыцкыш йактэ пй-тэрымьлэ»—манын, Караси нырыш-кы кэя. Анча: имны шалга, ширэ сага Овдоть амалэн кия, ангэат ши-рэн пйтэидэ колта.

Овдоть докы ашкэд мияат:

— Кыныл! Кэлтэмаш!..—манын сьгырэл савэн.

Овдоть шижын колтэн да ороды-гань нымат кэлэсэнат ак кэрдт. Ик-тэ пэлцаш ньима шамымат, лүдын колтэнат палыдэ...

— Ышкэ атыам ыгэцы, Кольи тэнэ шиэш ылы вэл? Кольи тэнэ мьныым мутьа ылы вал?—ма-нын со шана...

Караси кызбит пиш ышан. Овдо-тым саваш агыл, пиш трук акат пэлэштэ.

Анзылырэк вырсапат, савашат ли-эш ылы, тьнэм Овдоть лэктын кэя гынбат Ыжэл агыл. Кызбит цилэ пашам Ыштэш Овдоть тымэнь шоктэн. Лэктын кэмькы—кышты вара тэгэнь тэртэмь ровотныкыш—ммоат.

Цилэ пашашкы Овдотыым ыныа-наш лиэш, тьлэц пасна кэрэк кышкы пыра, лэктэш гынбат нымат ак ть-кэл. Лүдэш. Шэклэнэ. Урдаш кэлэш. Паша тэр кычэлэш йонжым ак мо. Йал вьлкы лэктэш ак йарсы... Тым-дышыжат Овдотылан иктят укэ...

— Тымдымыкыштат йоным моам, мьны Ышкэ Ыдырэм гань урдэм,—ма-нын кэлэсем,—Караси шана.

(Пакылажы вэс номырышты лиэш).

Н.Довровольский, В. Кожэвныков.

Цэвэр сад.

Свэя ирокын, йуны тьлзын Лэс-ной Вороньэж агьыр вьдэш тьгы-рштэшлэок олмавулэ симсэлгын вазал шьнзэвы. Йур эртэш. Анто-новкы, грушовкы олмавулэн, виш-ньовкавлэн ыжар Ылыштэшвлэштэ йур патькалгышвлэ, йуалгэн кият. Пэрвиш мынастырин, кызьтшы гынэ Мичуринын показатэльный ботани-ческы музэтын купылвлэжы кэчы со-

тэш цылгэ йылаш тьгэл колтэвы.

Йалкорныдон сад покшакыла олым шьлэпэ вуйа эдем ашкэдэш. Шымлу и утларак мол гынбат, кэчэш чичал-гышы лэпкэжы процок когон кыптыр-налт шьнзын гынбат, кидвлэжым сэмьрыккэок лывшэдьлэш, шэклэ-ныдэок ашкэд толэш.

Тиды Иван Владимирович Мичурин-Нрэвольрци йактэят эчэ тидын Ым-

жым йамакыштышлаок попәнйт ылыы. Совет власть шөндөм годшән бөндө ти лымбым ма сәндәлык кымдыкәш-жәок хвальән попәнә.

Лач ти әдәм вәт Москва областыш виноградым, сәвәр вәлән арбуз-вләм куштән лыкташ сөрән, олма-вләжымәт ширьрайкым дә кок пай шалдыраракым куштән шокташ сөрән.

Лач ти әдәм вәт тәнгә кәләсэн:

— Природым сарвалән йләш агыл, тәйдилән шүдәш кәләш,—манын попән.

Вара иктәшгәйцәт анзыц бәшкәок природылан „приказым“ пуаш тәнгә-лән. Кидышкыжы сады-кызым нә-лән. наукуны төр анчыктымдон кушкышвлән йлөймәшым пиш йарәтән пыток тәшләш тәнгәлән, природылан шүдәш тәнгәлән.

Улыкок кәчәлт шөйшөй олмаву укшым Мичурин кычалыы, парнявләжыдон пәлөдыш пүкшәмвләм тәкәләлөбө.

— Опыт ләктөй,—йирәлтөдөок Мичурин пәлөштөш.—Сәвәр вәлнөш шөргөй олмавум ош наливдон ушаш лиөш,—маныы. Мичурин сага ньягна-мат сәмырык ботаныквлә каштыт, тьотбан шамаквләм вуйшкышты нәлөйт.

Иван Владимирович Мичурин вөс-лөй и нәрөйк—бәшкә курымжым ман-шаш—ти кого пәшәштөй шалга, мән-мән сәндәлыкыштыш садывичөй дә кавштавичөй культуурвләм соок йажө-өмдөйл миә.

Пәрвиш Козлов алашты, кызыйт Мичуринск манмышты цилә улы окса-жыдон б сәгынә зөмльәм нәлөинәт, кушкышвлән йлөймәшым, нөинөйи при-родым курым мычкыжы соок анчән йлән. Пәшәжым нөйма шотәш пиш-төшөй чиновныквлә анзылны сарвалы-калән, шужән йләнәт моло Мичурин бәшкә садышкыжы у йиш кушкыш-нүшмөйдөнәт, кушкыш хәләәт вәскид-вләгөйцө моло погән миән.

Мичурин бәшкә кидшөдонөк рокум капайа, бәшкәок кушкышвләм тәл гачәш олымдон, рогожәдон пөйтөрән пидәш, вады йөдө лыдәш, тәшлән шоктымыжым сирәлтәлөш, лабора-тори опытвләм бөштә. йлөйм пөртөш-төжөй сады пыш вәлө шалга.

Пөйтөриш, йажон әртөшөй опыт-вләжым иктәт анчалтәлөйт, иктөйләнәт

интөярәс укә ылын. Тәнгә гөиньәт, Ми-чурин ак ойхыры, төйдөй вәт лөймөбө лиәш агыл пәшәжым бөштә, бәшкөй-мөйм хвалыкташ, рөкламылан моло агыл тәнгә көбрөдәлөш. Тидөй кычә-лөш, угөйцө бөштә.

Нөйлөбө и Мичурин бәшкә лабора-ториштөжөй, садыштыжы ровотайа, мөиндөй районвләштөй моло шөән кушшы культуурвләм кычәлөш, угөйцө у йишвләм лыктөш. йөндө лачокок йнөят тамазар лу йиш угөйцө лыкмы олмавувлә йлөштөшөштөйдөн лыжгө мадын кушкыт, вөйлнөштөй пәл кило-грам ләлөйцән олмавлә кәчәлт шөйн-зөинөйт; кыцкән тәшкәвлә йажө кыцкөй-вләм күштән шоктат, кого арлыкән виноградат бөндө ти вәрөшкөй хына-лаш агыл, лач йлөймөбөлөок йлөш толын шөн.

Төймөкөй ижө Мичурин гишән по-паш тәнгәлөинөйт. Төйдөй докы совет-лән, палшык йадаш хрөсәнвөә, агрономвлә, ботанык—учитөйөвлө толаш тәнгәлөинөйт. Мичуринын са-ды вәржәт опытвләжәт, когөем шәр-ләт. Төйдөй вәскид сәндәлык кушкыш-вләм шуку нәлөин погән дә мәнмән климатәш тымдыктән шөкән.

Кугижән правитөельствы вәлө Ми-чуринлән палшаш цуцат шанөдө. Хрөсәнө погынымашвләштөй по-пым ләкцивләжымәт бөинөидөймлә төйрөнө анчән. Нәзәр Россиябөштөш сады-вичөй ләктөшөйм лүктәл колташ, са-ды пәшәм йажөмдәш кугижән прави-төельствылан кәрәлок агыл ылын. Пайан йыхвлә кәрөк мажымат—тот-лы кыцкөйвләм, йажө апөльсинвләм моло вәскид сәндәлыквләгөйцәт нә-лөин кандән кәрдөинөйт, „шим“ халык-лан йажө лижө манын кугижән прави-төельствы шаналатшат мондөн.

Вашингтон алаштыш с/-х институтын дирөктыр Мичуринлән офици-ально сирән колтән ылын, Амөри-көйцөкөй пәшә бөштәш үжөй. Амөри-көштөш йөйөй капиталиствлә мызыр-гө тәшлән ровотайшы руш әдөмлән кого оксам, цилә кәрәл условивләм моло пәшәлөшөжөй пуат ылын. Ми-чурин кәтө—ородывлән кабалагөйцө капиталист кабалашкы вәрөштәш сө-рөдө. Мичурин вәт оксам кычәлтө. Төйдөй докы йадышташ толшы әдөм-влән интөярәсөйм нөинөйлән кәрәлжөйм

Мичурин сэк шэргэш пиштэн, окса вэрү кырэдалтэ.

Мичурин бшкэ пашажым когон йарата. Рэволюци мынты граждан вырсы лошты Мамонтов гэнээралын отрядшы Козлов алам нэлбнэт, Мичурин садышкы артылэрижым йымбиртэн шбндбнэжы ылын. Тынэм Мичурин тыоты садыш пырым капкаэш виалт вазынат,—мынбым ташкэн пуштын вэлэ садыш пырэдэ,—манын төрок клэсэн пуэн.

Рэволюци паштэк Лэнын сирымашым Мичуринлан колтэн. Шукы и мыкы когон ровотайэн шалгымыжы гишан таум бштэн. Мэнман правительствына Мичуринлан цилэ керал условвлэм бштэн пуэн, тыдын сагати паша йаратыш адэмвлэм ровотайаш шагалатэм—бшкымжымат, пашажымат когон перэгэн анча. Тыштбш мынастирым лабораторивлэлэн, музейлэн пуэн, ала лишнбш йажорак вэр участкавлэм сады когемдэш пбчкын пуэн.

1931 ин шошым СССР-н ЦИК Иван Владимирович Мичуринлан Лэнын ордэнбм пуэн, Козлов алажымат варарак Мичуринск алаэш лбмдэнбт.

Иван Владимирович бндэ шонгы, тэнгэ гынбэт, первишблэок пыт кырэдалэш, пашам видэ. Мэнман социализман сандалык кымдыкэшнй лэктбшан кушкышвлэм цилэ вэрэок шарэн шоктыңэжы.

Пионьэр организацилэн лу и шомы кэчын „комуньист тытэавлэлэн“ манмы сирымашым цилэ брвэзбвлэлэн Мичурин сирэн лыкты.

Бшкэ сирымаштыжы Мичурин тынгэ сира: тымдышывлэ дон вожатыйвлэн виктарымдон школывлэ сага, совхозвлэштб, колхозвлэштб опыт бштбман садывлэм, каштавичбвлэм бштэш шудэ, кушкышвлэ лоштыш вэш йарлаатмаш гишан попа, нүшмб (тогвлэм) дэ шоэж кайшы кушкышвлэм погаш шудэ. Мичурин бшкэ тынгалмы пашажылэн бнбнэ, бшкымжым йажо садылаок шарлэн шомылан уана. Сэдбндон вэт тбдб кандакш лу и шомы кытлаштат кид лывшалтыл сусун каштэш.

Зэмля вблнб шукы сандалык улы. Каждый сандалыкбшток кбцкэн—олман пушанбвлэ пэлэдбт, кбцкым-

олмам шачыклат. Каждый сандалыкбшток бшкэ сэмэн кушкышвлэят ылыт, тыштб вэлэ кушкыт, молы вэрэ эчэ кушкынжат ак кэрдтэп. Зэмля вблнбш кушкыш мир пиш шукы йишан, пиш шукы статьян ылэш. Сэвэрвэлнб, тундырышты какляка, ладрика, мыржан шбцшб кэдрвлэ кушкыт. Нбнб нима уштбгыбцят ак лүдэп, кбпбштбдонат пиш пинбдб, цаклакавлэ ылыт. Йуг вэлнб, Крымышты кэдрвлэок кушкыт—күкшбвлэ, коговлэ, укшлаштым, имбштым шарлэн шбндэт, туть тонган кого эхэавлэштбм сакалтэн шбндэт, ти ливан кэдрвлэ йуг вэлнбш шокшы сотэш тэнгэ когон шарлэн шот. Ливан кэдр дон тундры кэдрым иквэрэш шагалтэн анчалмыкы, ик йиш пушанбвлэок ылыт манмыла бнбнэнэт ат кэрдт. Туртан шбцшб тундры кэдрбм койрэн идэ анчы: тыдбн бшкэ сэмэн йажо пуржы (качествыжы) улы. Ливан кэдрат тидбм эчэ ак шо. Крымыштат уштбвлэ лит. Когорак уштб лимыкы Лива кэдр тырхэн ак шокты, прустуйа, цэрлэнэш тынгалэш.

Кого штурма годем Ливан кэдрын укшвлэжы рошкэ вэлэ тодылтыт, цилэ вэкб мардэжэш шбпналтыт. Тыдбн кбпшб пинбдб агыл, пиш рашка. Кого кбпэн Ливан кэдрлан тундрын кбп пинбдббшым пыртэн пушаш ылгэцб, процок—йажо линэжы! Тидбм бштэн шоктымла вэл? Тидбм бштэш лиэш, Мичурин тэгэн пашам бштэн шоктэн.

Тидб цилэ вэрэ, молы сандалыквлэштбш мадон гынбэт йажо качыстван кушкышвлэм нэлбн—пиш кого лэктбшанбм аль шукы киэн тырхыш кбцкэнвлэм мон, вара мэнман доньш ти йиш проста кушкышвлэдон ушэн йарэн миэн.

Результатвлэжы лачокшымок пиш йажовлэ лэктбнбт. Тэнгэ ушнымашэш пушанбвлэ (кушкышвлэ) кок йиш качыствыштым иктэштэнбт, кбцкбвлэжят пиш йажо тотан, процок коговлэ кушкын шоньт.

Китай йиш тыгыды шачы кбцкэн олмаву Мичурин Амэрикбштбш „Бэль—Фльор“ сортдон йарэн колтэн. Угбц лыкмы сортым йугвэл Йэвропыштыш „кандильдон“ ушэн шбндэн. Ти статьян ушэн лыкмы

олмаву 600 грамм ләбһән олмавләм бһштәш тһнгәлһйн.

Кого ләктһшән, пиш шалдыра олмаан сортым Мичурин тәнгә лыктын: антоновкы олмавум. Крымштыш шафран сортдон ушән лыктын. Ти угһиц лыкмы сортын олмажы шафран сортгһицәт тотлырак лин, әчә кимәш-тһ тәлгачат ак локтылалт.

Мичурин йактә тонтым кһцкһән грушы пушәнгһи ик сорт вәлә ылын. Кһзһйт Мичурин ик сорт вәрәш луцкы сорт нәрһкһйм угһиц бһштән лыктын. Сәдһлән вадывәл Йәвропыштыш сортвләм үдтһи тырхышы Усури вәлнһш шһргһи. грушыдон йарән колтән. Тәнгә ушән лыкмы гибрид *) ик сәмһнһ пиш йажс тотан лин, вәс сәмһнһжһи Усури сортгһиц когон тырхән кәрдтһшһ лин—үштәшәт ак локтылалт, кһцкһжһмәт шукуы киктәш ләш.

Мичуринын цәвәр садыштыжы вишнһи дон чәрәшнһа йарымы кушкыш улы. Ти гибридын кһцкһжһи виноград арлыклаок кәчәлт кушкәш. Ти гибридан арлыкдон кушмашым чәрәшнһагһиц пумы. Пишок нәчкһи йүгвәл виноградымат Мичурин ик жәпәшән климатәш тымдән шоктән. Мичуринын садышты нһл йиш виноград нһма үштһгһиц лүдтәок кушкыт. Лач кого үштһвләәт нһнһм ак локтыләп. Нһнһм бһшһкләш, пһрдәш вһд кһшкәш акәл. Мичурин кидһштһи виноград цилә тырхаш тымәнһ шон.

Проста пһзһлмһмәт Мичурин йажо-эмдән колтән: грушывудон ушәнәт, пһзһлмһи бһндә вишнһи нәрәк кого. ширһи тотан шим кһцкһвләм бһштә,

«) Гибрид—кок йишгһиц йарән лыкмы сорт.

Сортвләмәт вәлә агыл Мичурин йажо-эмдән. Тидһнгһиц пасна әчә совсә-мок у йиш кушкышвләм (у породы-вләм) лыктын. Ушаш гһнһ ик сәмһн-рәк лишһл вырлыкән кушкышвләм вәлә ушат.

Мичурин тидһнгһиц пәкыла кән; кок родан кушкышвләм йараш тһнгәлһйн. Шукуы вәрәмә тәнгә йараш кһрәдәлһйн, шукуы вәрәмә нһмат ләктә.

Тһнәм Мичурин шайһиц әрһмлә хитростьдон упрәм кушкышвләм йарән шоктән. Сәдһлән Мичурин кок роды лошты ылшы кушкышым нәлһйн—кок родыланат родна статһан-ракым. Пәрситһш пәрсик дон Монгольиштһш абрикосым Мичурин ушән йарынәжһи ылын, сәдһлән пһтәри миндаль кушкышым нәлһйн. Пәрсик дон миндальым йарән колтән, нһнһн гибридым лыктын, тһмһнгһи ижһи ти гибридым монгол абрикосдон ушән шоктән. Тәнгә бһштһмдон бһндә Тамбов климатышток абрикосвлә кушкын шот.

Мичуринын цәвәр садшы йажо котан цәвәр кһцкһвләм кушта, мүләнрһн цәвәр вижһйм нәләш. Кәчһи айатәш свәзән шһцшһи тотлы олмавлә дәчәт. Пһиц йакшаргы потька вишнһи кһицһи ләлһйн кәчәлт шһнзһйн. Мичурин садын лыжгә мадшы пүшәнһи бһлһштәш лошты цүдәйһмләш кһцкһвлә кушкын кәчәт. Мичуринын садышты вәлә ма тәнгә кушкыт? Агыл. Анһәт тамазар лу тһжәм колхоз сәдывләштһи Мичуринын куштән лыкмы кушкышвләок йажо кһцкһвләштһиц тым поспәйһктән куштат.

Цилә Союз кымдыкәшнә бһндә цәвәр сәдывлә кушкын шонһт, пәләд шөөвһи.

И.В. Мичурин

Колхоз тьәтһәвләлән шанән кәләсһмәшәм.

Труйшывлән тьәтһәвлә—бһрвәзһи прольәтарвлә, бһрвәзһи колхознһыквлә! Ти сһрһмәшһим сирһмәм годым, мһнһ тәмдән вәрц когон бһвһртәм: тә вәрц-тә вәрәмә бһшкәок ровотайә, тәмдән

курумдан тһнгәлтһш бһрвәзһи вәрәмә—дә классдымы обществышты кәш тһнгәләш, пәшәвләжәт тһнәм лачок сусуәмдәш вәлә тһнгәлһйт.

Мбіньбін бѣлымашэм садышты эртѣ. Сѣдбіндон пыт пѣлѣш цацымьда мбінь кушкышвлѣм кычылтмашкы вѣктѣрбінѣм, халык хозайстван кѣрѣл пѣшашкы—сады анчымашкы вѣктѣрбінѣм.

Бѣшкымѣмбѣм мазар аштѣм, мбінь соок ик пѣшѣм—кушкышвлѣм анчѣн кушташ пишок когон йаратѣм. Изѣм годымок эчѣ йбѣрѣнѣш санзалым шѣвѣнѣм—тамам шѣтѣктѣнѣм ылын. Вара цаклѣнѣм—кушкышвлѣм куштѣн лыкташ вѣлѣ гбнѣ толкыжат укѣ, йѣлбн бѣштѣмбѣм бѣштѣн миѣш когон кѣрѣлѣт агыл; кушкышвлѣн природыштым вѣштѣлѣт эдѣм кѣрѣлѣн йѣжоракын, когоракын пользым бѣштѣктѣш—тѣвѣ тѣнѣ бѣштѣмбѣк кѣрѣлжѣм мбінь пѣлѣшѣм.

Кужы курымыштѣм, когон пыт старѣн кбѣрѣдѣл мам бѣштѣн шоктышым тѣдѣ гишѣн мбнѣ когонок ам шѣйшѣт. Иктѣм вѣлѣ кѣлѣсѣм—ровотѣйѣн бѣлымѣм вѣрѣштѣ*), хударак (уштѣ рѣк) климѣтан условѣвлѣштѣк кѣзѣйт бнѣдѣ цѣлѣжат пиш йѣжон кушкѣш—нѣчкѣ йиш олмавувлѣ, грушывувлѣ чѣрѣшнѣ, абрикосвлѣ, шѣрѣ тотѣн каштанвлѣ, грѣк (кѣр) пѣкшвлѣ, шѣм кѣцкѣн крѣжовнѣк (имѣн шаптыр), шалдыра мѣрѣн бнѣж дѣ йѣжѣвѣкѣ (шѣм бнѣж), сѣк йѣжо йиш шаптыр йѣлѣ постѣйѣшѣ дынѣ, ѣлык розы, уштѣ тырхышы виноград, пѣроскалык тавак, актынѣдѣвѣлѣ, миндѣлѣ, эчѣ мѣммѣн вѣлнѣ колтымы пѣрсѣк культурым дѣ молывлѣмѣт тымдѣн куштѣн шоктѣннѣ.

Пионьѣрлѣн, тымѣнѣшѣ бѣрвѣзѣйлѣн, изѣ прольѣтарвлѣлѣн, изѣ колхознѣквлѣлѣн мам вара бѣштѣмлѣ?

1. Пѣтѣриок—тымдышывлѣн вѣктѣрбѣмбѣдон шковлѣ сага, сѣк йѣжожы совхозвлѣ, колхозвлѣ сага опытым садвлѣм дѣ шѣндѣмпѣчѣм бѣштѣш кѣлѣш, тѣшѣк шѣргѣ олмавувлѣм, молы кѣцкѣн кушкышвлѣм нѣшмѣдон шѣтѣктѣн куштѣмлѣ, вара кѣцкѣ тот сѣмѣнѣт йѣлѣ кушмы сѣмѣнѣт, уштѣ тырхымыштыдом моло йѣжораквлѣм айырѣн мѣмбѣлѣ.

*) Мѣчурѣнск (пѣрѣвѣ Козлов) ала лишѣнѣ.

2. Вара—сѣлѣкци¹⁾ пѣшѣм тымѣнѣмбѣлѣ, сѣдбѣлѣн совхоз да колхозвлѣн шковлѣ йбѣдѣ сѣлѣкци—хозѣйстван кружоквлѣм бѣштѣмлѣ. Когонжок агротѣхнѣкѣм тымѣнѣш кѣлѣш: машинѣвлѣм, пѣшѣ ѣдбѣрвлѣм когорак пользыдон кѣцѣ кычылтмыла, рок вѣандѣшвлѣм кѣцѣ пиштѣмлѣ, почвѣм (вѣвлѣл рокым) кѣцѣ лѣктѣл вѣжгѣтѣмдѣн пиштѣмлѣ, кѣцѣ ѣдѣмлѣ, вѣж мычашвлѣм цѣвѣштѣл моло пѣчмѣлѣ, ушымым, вѣд кѣшкѣмбѣм, лѣктѣш погымым дѣ молы вѣсѣ пѣшѣвлѣмѣт анчал шоктымлѣ²⁾.

3. Кымшѣшѣжѣ—цѣрнѣдѣок нѣшмѣвлѣм (тонвлѣм, пѣрѣцѣвлѣм) погымлѣ, ѣдѣш-шбнѣдѣш йѣмдѣбѣмлѣ, пѣрѣгѣн шоктымлѣ моло.

Шуқырак нѣшмѣ лиѣш гбнѣ, сѣлѣкцилык ѣдѣмжѣт кымдѣрак вѣрѣм лиѣш, питомнѣквлѣжѣмѣт, шуқырак вѣрѣш бѣштѣш лиѣш, рѣзултѣшат тѣнѣм йѣжорак лиѣш—тѣдѣм, бѣрвѣзѣвлѣ, тѣ бѣшкѣок пѣлѣдѣ.

Кѣзѣйт цѣлѣ сѣндѣлѣк кымдыкѣшнѣ манмыла вѣрлык нѣшмѣвлѣ кѣцкѣн—мѣрѣн садывлѣѣшѣт, шѣндѣмпѣчѣвлѣѣш да бахчѣвлѣѣшѣт ак сѣтѣрѣк ылыт—сѣтѣдѣмѣшѣм ужына. Вѣрлык нѣшмѣ бѣштѣмѣшѣм слайѣн шоктыдѣлнѣ эчѣ. Тѣ пѣшѣштѣ бѣрвѣзѣвлѣ когон пѣлшѣн кѣрднѣштѣ, совхозын, колхозын школы йбѣдѣ вѣрлык нѣшмѣ бѣштѣмѣ хозѣйства лигѣцѣ, школьнѣквлѣ, пионьѣрвлѣ олмам, грушым, сливам, вѣшнѣшѣм, охырѣцѣм, арбузым качмы йбѣдѣ нушмѣ—тонвлѣм кышкы шон, логанѣшкы моло ак кѣшкѣп ылгѣцѣ, школышкы намѣлыт ылгѣцѣ, пѣшѣ лиѣнѣжѣ.

4. Нѣлѣмшѣшѣжѣ—анчѣн кушташ кѣрѣк ма дѣ у кушкышвлѣм кѣчѣл моаш кѣлѣш.

Зѣмлѣ вѣлнѣ пиш шуку йиш кушкышвлѣ улы—ѣнѣт тамазар мѣлѣчон лѣмѣн. Тѣ кушкышвлѣ логѣцѣ пиш чѣдѣ йишым эдѣм куштѣн урда.

Промышлѣнностланнаат мѣлѣннѣ шуку кушкыш кѣрѣл. Кѣцкѣвлѣ, мѣрвлѣ эдѣм кѣплѣн (оргѣнѣзмѣлан) пишок кѣрѣл тѣмѣш вѣцѣствѣвлѣм, шу-

¹⁾ Сѣлѣкци—йѣжогѣц цѣлѣ сѣмѣнѣ йѣжоракѣм айырѣн нѣлѣш.

²⁾ Сѣстѣмѣдон тымѣнѣшѣм пѣдыртѣдѣок, школѣштѣ тымѣнѣшѣм вѣштѣк, тѣнѣмѣшѣгѣц лыктын вѣлѣ тѣдѣм анчѣмыла

кы йиш цэргэц пэрэгбйшй витамин-
влэм пуат.

Культур сэмән кэрәлнәжат шуку
улы. Кого алаштыш бйрвэбйвләм ан-
чалын, бйжәллә чучәш—бйрвэбйвлә
цәрә күәр вйлән, пыракан тротуар-
вләәш ыжар бйлбштәш ужтә кушкыт.

Мәнмән кого соңалавлә кушкыт—
кого тәхнйкбйн культуран алавлә.
Ти алавләшкбй мälәннә тэгәнй йажо
кушкышан культурувләм пыртышаш-
лык ылына, ти алавләм мälәннә куш-
кышвләдон ыжарәмдән, здороваәмдән
колтымла.

Мәнмән шбйргбйвлә, кырык вйлвәл-
влә, стьәпвлә, купвлә нәлын шокты-
дым кушкыш пайдаан ылыт. Тэгәнй
пайдавләм культуру сэмбйнй кычыт
шокташ кәләш. Мбйндбйр Ирвәлнбй
тайгашты, Алтайышты, Фәрганашты
Памирбйштбй, Кавказышты, Кримиш

ты, Уралышты, Кола пәлоостровыш-
ты, Киргизбйштбй, Стьәпән Украинбй-
штбй ылшы школьниквлә тымдышы-
влән дә комсомол анчыктымдон бйш-
кә изи экспәдбйцивләшкбй ләктбйн
топלותок кбйцкән, нүшмән, пбйрцән,
тәхнйкылык, льәкәрцбйлык кушкыш-
вләм кбйчәл анчыда.

Тиштбй соңсорәвнованбйм когонок
пырташ кәләш, угбйц йажорак кушкыш-
вләм момы гишән прәмим пуаш
кәләш.

Ти нбйл условивләм ситәрбймбйнәдон
мә кого вождьван, цилә пбйзбйрнбй-
кбйштбй урдымвлә вәрц шанышы Вла-
димир Ильич Ләнбйнинбйн мүләндбй уәм-
дбймәш согоньжым йбйләрәк бйштән
шоктәнә. Ти пәшәм бйштән шокташ
шүм вашток тәләндә пурым шанән
кәләсәм.

ИНВ. № 35

Ответ. редактор—редколлегия

Сдано в набор 8/VI-33 г., подписано к печати 15/VII-33 г. 2⁰¹/₁₆ л. л.
63.360 зв. в п. л. Размер 57X105 1/32 Издат. № 31

Райлит № 153 * * * * * Тираж 480 * * * * * Заказ № 2521 * * * * *
Типография Гор. Мар. Изд-ва. Ксамодемьянск МАО ул. Ленина д. № 11